

Primjena biblioterapije kao oblika tretmana u zatvorskom sustavu

Horvat, Doris

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:404047>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko–rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Primjena biblioterapije kao oblika tretmana u zatvorskom sustavu

Studentica: Doris Horvat

Zagreb, rujan, 2017.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko–rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Primjena biblioterapije kao oblika tretmana u zatvorskom sustavu

Studentica:
Doris Horvat

Mentorica:
izv.prof.dr.sc. Anita Jandrić
Nišević

Zagreb, rujan, 2017.

Zahvaljujem daleko najdražoj profesorici i mentorici izv.prof.dr.sc. Aniti Jandrić Nišević koja svakim danom dokazuje da je moguće biti šaren u sivilu naše struke.

Zahvaljujem svom malom mikrotimu kojeg čine velike žene – Maja, Vesna, Tihana i Monika.

Zahvaljujem i svom velikom makrotimu kojeg čine sve strane moje obitelji. Da nije Vas, ništa od ovog ne bi se ostvarilo.

Hvala!

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Primjena biblioterapije kao oblika tretmana u zatvorskom sustavu* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Doris Horvat

Mjesto i datum: Zagreb, rujan 2017.

Naslov rada: Primjena biblioterapije kao oblika tretmana u zatvorskom sustavu

Ime i prezime studentice: Doris Horvat

Ime i prezime mentorice: izv.prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević

Program/modul na kojem se polaže diplomski ispit: Socijalna pedagogija, Modul – Odrasli

Sažetak rada:

Iako se termin „biblioterapija“ od davnina koristi te postoje brojna saznanja o njenim učincima, još uvijek ne postoji unificirana definicija koja bi afirmirala ovaj oblik tretmana, pomoći i podrške. Obzirom na to, javlja se veliki nesklad između struka koje biblioterapiju svrstavaju pod svoju ingerenciju, kao i u klasifikaciji iste. Stoga je ovaj rad usmjeren razmatranju povijesti razvoja biblioterapije te analiziranju potencijala njene primjene u zatvorskom sustavu kao resursa koji je često zanemaren, a postoji unutar svake penalne ustanove. U skladu s time, u ovom radu prikazan je razvoj zatvorskih knjižnica diljem svijeta i Republike Hrvatske, kao i brojni projekti i programi biblioterapije i čitanja koji se već dulji vremenski period uspješno provode u svjetskim zatvorskim sustavima. Kao djelomičan rezultat ovog prikaza, ističe se činjenica da u penalnom sustavu opstaju samo oni programi biblioterapije i čitanja koji imaju jasno definiran vanjski izvor financiranja, razvijenu međuinstitucionalnu suradnju te su nastali u sklopu sektora nevladinih organizacija. Obzirom na dokazanu učinkovitost u smanjenju stope recidivizma, ove smjernice uvođenja programa biblioterapije u zatvorski sustav važne su za Republiku Hrvatsku koja je tek nedavno počela prepoznavati ovaj oblik tretmana, pomoći i podrške kao učinkovit i isplativ kroz *Program vođenog čitanja sa zatvorenicima* i *Čitalački program za roditelje i djecu u kaznionicama* koji su također, prikazani u ovome radu.

Kako je od 2005. godine pa nadalje rehabilitacija utvrdila svoje temelje u penalnom sustavu Republike Hrvatske kroz razvoj brojnih posebnih i edukativno-razvojnih programa tretmana, biblioterapiju je potrebno implementirati u neutralno područje tretmana ili ono koje trenutno predstavlja problem te iziskuje ekonomično i dugotrajno rješenje.

Ključne riječi: biblioterapija, rehabilitacija, tretman, program čitanja, penalni sustav

The appliance of bibliotherapy as a form of treatment in prison system

Summary:

Although the term "bibliotherapy" has been in use for a long period of time and there is numerous knowledge of its effects, there is still no unified definition that affirmed this form of treatment, help and support. Due to this, there is a large discrepancy between professions that place bibliotherapy under their jurisdiction, as well as the classification of the same. Therefore, this work aimed considering the history of bibliotherapy and analyzing the potential of its application in the prison systems as a resource that is often overlooked although it exists within each correctional institution. Accordingly, this paper analyzes the development of prison libraries around the world and in Croatia, as well as numerous bibliotherapy and reading projects and programs that have been for a longer period of time successfully conducted in the world's prison systems. As a partial result of this preview highlights the fact that in the correctional systems can survive only that bibliotherapy and reading programs which have a clearly defined external source of funding, a developed inter-institutional cooperation and are incurred as part of the NGO sector. Given the proven effectiveness in reducing recidivism rates, these guidelines for introducing bibliotherapy programs in the correctional systems are important for Croatia because it has only recently begun to recognize this form of treatment, help, and support as efficient and cost effective through a program of guided reading with prisoners and reading program for parents and children in prisons, which are also shown in this paper.

As from 2005 onwards, rehabilitation established its foundation in the Croatian correctional system through the development of numerous special educational development programs treatments, bibliotherapy should be implemented in the neutral area treatments or treatments that are currently a problem and require a cost-effective and long-lasting solution.

Keywords: bibliotherapy, rehabilitation, treatment, reading program, correctional system

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Rehabilitacija zatvorenika u Republici Hrvatskoj.....	3
3. Biblioterapija	7
3.1. Povijest	7
3.2. Definicije	8
3.3. Vrste biblioterapije	10
3.4. Faze biblioterapije	13
4. Učinci biblioterapije	15
5. Biblioterapija u zatvorskom sustavu	18
5.1. Razvoj zatvorskih knjižnica.....	18
5.1.1. Europa	20
5.2. Skandinavski model zatvorskih knjižnica.....	22
5.3. Zatvorske knjižnice Republike Hrvatske.....	24
6. Primjeri dobre prakse programa i projekata.....	26
6.1. Sjedinjene Američke Države	26
6.1.1. Books Through Bars (BTB).....	26
6.1.2. Prison Library Project (PLP).....	27
6.1.3. Choose Freedom Read: Book talks Behind Bars	27
6.1.4. FATHERS, No Child Left Behind Bars, Story - sackproject	27
6.1.5. Prison Fellowship.....	28
6.1.6. Family Literacy @ Your Literacy	29
6.1.7. Changing Lives Through Literature.....	29
6.2. Velika Britanija.....	30
6.2.1. Storybook Dads i The Big Book Share	31
6.2.2. Premiere League Reading Stars	31
6.3. Ostali europski programi biblioterapije i vođenog čitanja:	32

6.3.1. Projekt Bogstart	32
6.3.2. <i>The Prison Library – A Source for Greater Quality of Life</i>	32
6.3.3. Eleutheria	32
 7. Posebni rehabilitacijski program vođenog čitanja sa zatvorenicima u Republici Hrvatskoj.....	33
 8. Čitalački program za roditelje i djecu u kaznionicama.....	36
 9. Zaključak	41
 10. Popis literature.....	43

1.Uvod

Povijesno je čovjekovo ponašanje oduvijek bilo u fokusu raznih teza i istraživanja te se kroz društvene norme i formalne zakone nastojalo podržavati, nadzirati, neutralizirati ili u ozbiljnijim slučajevima, modificirati.

Za većinu, kriminalitet je negativna društvena pojava koja, prema Puškariću (2011) ugrožava i negativno utječe na sigurno, moralno, financijsko i gospodarsko funkcioniranje naše društvene zajednice. No što je s onim članovima našeg društva koji se bave kriminalitetom, koji su razvili kriminalni životni stil ili već imaju bogatu kriminalnu karijeru?

Očito govorimo o slučajevima neučinkovitosti preventivnih mjera gdje jedino što preostaje jesu kaznene sankcije. Kažnjavanje je od samih začetaka društva bilo prepoznato kao jedan od glavnih oblika komunikacije i održavanja društvene strukture, no način i svrha istog mijenjali su se kroz povijest. Iako je do početka novog vijeka zatvor bio samo prostorija za izvršenje smrtnih i fizičkih kazni, tada poprima svoje suvremeno značenje te postaje oblik mjere za osiguranje provođenja istrage. Prvu misao o rehabilitaciji zatvorenika iznosi Papa Klement IX uvodeći radnu terapiju uz ideju kako nije dovoljno kazniti zle ljude ako ih disciplinom ne učiniš boljima (Puškarić, 2011).

O razdoblju do 1830. godine izvještava Foucault u svojoj knjizi Nadzor i kazna: rađanje zatvora (1994) navodeći kako se izravno korištenje fizičke sile i nanošenje boli zamijenilo psihičkom boli kroz oduzimanje određenih prava zatvorenicima.

Prema Puškariću (2011), sredinom 19. stoljeća dolazi do uvođenja Progresivnog sistema u zatvorski sustav čija je osnovna ideja da trajanje i oblik kazne ovise o radu i ponašanju samog zatvorenika.

U vremenima koja su slijedila, posebice pod utjecajem pozitivističke škole, sve se više naglašavaju mjere sigurnosti te specijalna prevencija. Šezdesete i sedamdesete godine prošlog stoljeća poznatije su kao godine velikog optimizma u kojima se vjerovalo u ideal rehabilitacije i „popravljanje“ zločinaca te provođenja prvih studija o učinkovitosti programa tretmana u zatvorima.

Ove temelje potopio je 1974. godine Martinson koji je, analizirajući mnoga istraživanja i znanstvene radove, napisao povijesnu rečenicu „Nothing works!“ kojom započinje era penološke rehabilitacije pritom aludirajući da je nemoguće provoditi adekvatan tretman u

zatvorskim uvjetima (Mejovšek, 2001; prema Maloić, Jandrić, 2006). Sve otada do današnjih dana nastavlja se razvoj penološke rehabilitacije praćen istraživanjima i analizama koje doprinose implementaciji programa za zatvorenike.

Zatvorski sustav Republike Hrvatske već se u ranim godinama postojanja orijentirao ka rehabilitacijskom pristupu. Tome svjedoči činjenica da su već početkom šezdesetih godina u hrvatskom zatvorskom sustavu postojali posebni programi tretmana koji su se bavili problemima ovisnosti o alkoholu i drogi. Nadalje, krajem devedesetih godina prošlog stoljeća, tretman je obogaćen programom za prijestupnike oboljele od PTPS-a, čija je potreba nastala kao posljedica domovinskog rata. Od 2005. godine spektar posebnih programa tretmana se nadopunjuje i širi tako da danas postoji devet posebnih programa koji se provode u kaznionicama i zatvorima diljem zemlje¹ (Izvešće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih domova za 2015. godinu). Generalno gledajući, hrvatski zatvorski sustav nalazi se na razini suvremenih svjetskih zatvorskih sustava.

Danas, u uvjetima u kojima je smanjena prenapučenost kaznionica i zatvora zbog uvođenja alternativnih mjera, glavni problem ostaju dugotrajne kazne zatvora koje su specifične zbog težine i prirode počinjenog kaznenog djela, a istovremeno su izazovne odjelu tretmana. Kako je vrijeme cikličan proces koji je potrebno ispuniti prosocijalnim aktivnostima u kaznionici, potreban je posebni program čije se aktivnosti mogu jednom naučiti te kasnije ponavljati uz minimalnu modifikaciju, što je prepoznato upravo u konceptu biblioterapije.

Stoga je cilj ovog rada prikazati mogućnosti primjene biblioterapije u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske.

Kako bi se ostvario uvid u to područje rad je podijeljen u nekoliko dijelova. Započinje uvodnim dijelom koji se bavi sažetim prikazom teorijske podloge i razvoja definicije biblioterapije te rehabilitacijskog pristupa hrvatskog zatvorskog sustava. Drugi dio usmjeren je na učinke i primjenu biblioterapije u zatvorskom sustavu, dok se treći dio bavi prikazom konkretnih programa koji se provode u američkom i dijelu europskih zatvorskih sustava. Slijedi ga prikaz dvaju programa biblioterapije koji su provedeni u Republici Hrvatskoj. Njihova uloga jest stvaranje podloge za potpunije i kritičko razumijevanje potencijala hrvatskog zatvorskog sustava za uvođenjem biblioterapije kao posebnog programa tretmana u kaznionice i zatvore.

¹ Preuzeto sa stranice

<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2016/14%20sjednica%2014%20Vlade//14%20-%209.pdf> dana 12.06.2017. godine

2. Rehabilitacija zatvorenika u Republici Hrvatskoj

Prema članku 41. Kaznenog zakona, svrha kažnjavanja počinitelja kaznenih djela je „*izraziti društvenu osudu zbog počinjenog kaznenog djela, jačati povjerenje građana u pravni poredak utemeljen na vladavini prava, utjecati na počinitelja i sve druge da ne čine kaznena djela kroz jačanje svijesti o pogibelnosti činjenja kaznenih djela i o pravednosti kažnjavanja te omogućiti počinitelju ponovno uključivanje u društvo*“.² Sumirajući prethodno navedeni članak zakona, možemo zaključiti kako postoje tri glava cilja kažnjavanja: zaštititi društvo od počinitelja kaznenog djela, prevenirati kriminalno ponašanje te rehabilitirati počinitelja.

U skladu s time, Zakon o izvršavanju kazne zatvora³ detaljizira postupak zatvaranja i rehabilitiranja osuđenika te ističe „*svrha izvršavanja kazne zatvora jest, uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora, njegovo osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima*“. Iz same definicije moguće je primijetiti rehabilitacijsku orijentaciju zatvorskog sustava Republike Hrvatske, čemu svjedoče počeci provedbe posebnih programa tretmana već u šezdesetim i sedamdesetim godinama prošlog stoljeća. No, kao što je ranije u radu navedeno, od 2005. godine nadalje popunjava se i širi spektar posebnih programa, a njima ujedno i potvrđuje rehabilitacijski koncept zatvorskog sustava Republike Hrvatske.

Nadalje, u istom Zakonu o izvršavanju kazne zatvora spominje se postupak razvrstavanja osuđenika prema kriminološkim i drugim obilježjima te posebnim potrebama pojedinačnog programa izvršavanja kazne. Kako bi taj proces bio što sličniji općim životnim okolnostima te prilagođen programiranju izvršavanja kazne, sa svakim osuđenikom izrađuje se individualizirani, pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora. On se sastoji od pedagoških, radnih, zdravstvenih, psiholoških, socijalnih i sigurnosnih postupaka primjerenih potrebama i obilježjima zatvorenika, jednako kao i uvjetima i mogućnostima zatvora ili kaznionice. Njime se utvrđuje smještaj na odjel, rad, korištenje slobodnog vremena, strukovno usavršavanje i izobrazba, dodir s vanjskim svijetom, pogodnosti, posebni postupci (obavezno liječenje od ovisnosti, socijalna, psihološka ili psihijatrijska pomoć, skupni i pojedinačni rad), posebne mjere sigurnosti, program pripreme za otpust te postpenalna zaštita (Bagarić, 2014).

² Preuzeto sa stranice <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon> dana 12.06.2017. godine

³ Preuzeto sa stranice <https://www.zakon.hr/z/179/Zakon-o-izvr%C5%A1avanju-kazne-zatvora> dana 12.06.2017. godine

Rehabilitacijski koncept većine suvremenih zemalja zasniva se na (Mikšaj-Todorović i sur., 1998):

- a. INDIVIDUALIZACIJI KAZNE (pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora)
- b. OPĆIM PROGRAMIMA TRETMANA (rad, izobrazba, organizacija slobodnog vremena)
- c. POSEBNIM PROGRAMIMA (posebni programi tretmana specifične skupine počinitelja kaznenih djela).

Zakonom je također, definiran i organizacijski ustroj zatvora i kaznionica. Ovisno o veličini i sadržaju poslova kaznionice, odnosno zatvora mogu se ustrojiti odjeli koji mogu biti odjeli osiguranja, tretmana, upravnih poslova, zdravstvene zaštite zatvorenika, rada i strukovne izobrazbe zatvorenika te financijsko-knjigovodstvenih poslova. (čl.23.st.1. ZIKZ).

U sklopu odjela tretmana postoje dva odsjeka – odsjek matične evidencije i prijama zatvorenika te odsjek provedbe programa izvršavanja kazne zatvora.

Na odsjeku matične evidencije i prijama zatvorenika, sukladno imenu, vode se matične evidencije pravomoćno osuđenih zatvorenika, organizira prijam zatvorenika na izdržavanje kazne, provode postupci psihologijske dijagnostike, uzima socijalna anamneza, provodi se intervju ili opservacija. Također, predlaže se pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora te obavlja premještaj zatvorenika na daljnje izvršavanje kazne sa prijamnog odjela.

Odsjek provedbe programa izvršavanja kazne zatvora bavi se promatranjem, predlaganjem i donošenjem stručnih mišljenja, nadzorom te praćenjem provedbe pojedinačnih programa izvršavanja kazne zatvora. Također, obavlja poslove redovitih preispitivanja i modifikacije programa, predlaganja vrste i opsega pogodnosti, kao i obveza zatvorenika tijekom korištenja pogodnosti izlaska. Bavi se izradom izvješća i mišljenja u vezi premještaja, uvjetnih otpusta i drugih zamolbi zatvorenika te se fokusira na rehabilitaciju, resocijalizaciju i izobrazbu zatvorenika. Nadalje, uključuje poslove izrade stručnog mišljenja u vezi primjene penoloških instituta i drugih pravnih lijekova te vodi zakonom propisane evidencije zatvorenika. Također, bavi se provedbom timova tretmanske skupine te posebnih programa.

Kad se razmatra organizacija života osuđenika u hrvatskom penalnom sustavu, Buđanovac i suradnici (1995; prema Bagarić, 2014) je dijele na tri razine.

Prvu razinu Buđanovac (1989; prema Bagarić, 2014) naziva metodama općeg tretmana koja ustvari čini okosnicu sadržaja života u penalnoj ustanovi, a odnosi se prvenstveno na rad,

organizaciju slobodnog vremena te edukaciju. Bagarić (2014) koja ističe kako sudjelovanje u sadržajima ove razine tretmana direktno utječe na ocjenu uspješnosti pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora za svakog osuđenika i stjecanja pogodnosti, zaključuje kako je ova činjenica sama po sebi izuzetno snažan motivacijski čimbenik za uključivanje. U sklopu organizacije slobodnog vremena, prema afinitetima osuđenika, kao i mogućnostima penalne ustanove, organiziraju se različite vrste aktivnosti za zadovoljavanje tjelesnih i kulturnih potreba koje se odnose na sportsko-rekreativne i kulturne sadržaje (Bagarić, 2014). Tako je, prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih domova za 2015. godinu, bilo ukupno 367 kulturnih i vjerskih događanja te 188 sportskih.

Racionala koja potvrđuje svrhu i cilj pisanja ovog rada, svakako je vidljiva u sljedećem podatku: *„Kao poticaj kulturi čitanja i afirmaciji knjige, tradicionalno je obilježena manifestacija Noć knjiga kroz niz aktivnosti: predstavljani su literarni radovi zatvorenika i proglašeni najbolji čitači, održane radionice pričanja priča i čitani odlomci iz knjiga, postavljeni izložbeni panoi s temom čitanja, održane projekcije filmova snimljenih po književnim predlošcima, a predstavljen je i rad lokalnih knjižnica koje su za tu prigodu donirale knjige.“* (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2015. godinu).

Valja spomenuti i podatak da je krajem godine organizirana tribina o mogućnostima i potencijalima umjetničkog rada u zatvorskom sustavu s ciljem promišljanja kapaciteta koji ta suradnja ima u procesu izdržavanja zatvorske kazne, ali i nakon izlaska iz zatvora.

Drugu razinu čine programi koncipirani za posebne kategorije počinitelja kaznenih djela (Buđanovac, 1989; prema Bagarić, 2014). Nositelji provedbe posebnih programa jesu službenici tretmana u suradnji sa liječnikom, strukovnim učiteljima, službenicima osiguranja i ostalima. Tijekom 2015. godine u kaznionicama i zatvorima primjenjivali su se sljedeći programi: tretman ovisnika o alkoholu, odnosno osoba s alkoholom uzrokovanim poremećajima, tretman ovisnika o drogi, odnosno osoba s drogom uzrokovanim poremećajima, tretman osoba oboljelih od PTPS-a, trening kontrole agresivnog ponašanja (ART), tretman seksualnih prijestupnika (PRIKIP), tretman počinitelja kaznenih djela u prometu i pilot program Trening socijalnih vještina, u koje je sveukupno bilo uključeno 2035 zatvorenika. Od edukativno-razvojnih programa provodio se „Zatvorenik kao roditelj“ i „Vozač - čimbenik sigurnosti u prometu.

Treću razinu čine mali rehabilitacijski programi. Oni su prema Buđanovcu (1989; prema Bagarić, 2014) zamišljeni da postoje kao ponuđena mogućnost za svakog osuđenika koji želi

riješiti neki specifičan problem (adaptacija na penalnu ustanovu, međuljudski odnosi,...). Između ostalog, u Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih domova za 2015. godinu stoji, kako se uz posebne programe, nastoje kreirati i oni programi kojima cilj nije korekcija kriminalnog ponašanja, već usvajanje raznih vještina i znanja. Razlog tome nalazimo u pozitivnoj korelaciji između uspješnog sudjelovanja osuđenika u malim rehabilitacijskim programima i uspješnosti njihovog cjelokupnog tretmana (Mikšaj-Todorović, Buđanovac i Brgles, 1998; prema Bagarić, 2014).

Zajedno s naglaskom na rehabilitacijski pristup hrvatskog zatvorskog sustava, pregledom organizacije postupka izvršavanja kazne zatvora te očitog kapaciteta za posebnim programima tretmana, prethodno opisani potencijal sustava valja imati na umu u daljnjim dijelovima rada. Posebice, u kasnije navedenim prikazima dvaju programa biblioterapije koji su provedeni ili se provode u kaznionicama i zatvorima Republike Hrvatske.

3. Biblioterapija

„Odlične knjige ti pomažu da shvatiš, kao i da se osjećaš shvaćeno.“ [John Green]⁴

3.1. Povijest

Razne su kulture tijekom duge povijesti čovječanstva tragale za alatima kojima će doprijeti do čovjeka te uspjeti izazvati potencijal za promjenu koji će se inducirati te manifestirati u vidljivoj promjeni ponašanja. Zahvaljujući brojnim povijesnim bilješkama, posvuda u svijetu postoje na tisuće saznanja o primjeni biblioterapije kroz mnoga ranija stoljeća.

Ono što predstavlja problem kronološkog prikaza razvoja ovog pojma jest različita terminologija koja se koristila za isti postupak. Tako Basbane (2001; prema Shem, 2016) ono što danas nazivamo biblioterapijom nalazi pod sljedećim pojmovima: bibliosavjetovanje, literarna terapija, vođeno čitanje, bibliopsihologija, knjižničarska terapija, usklađivanje s knjigom te bibliovođenje. Također, navodi kako je Galen iz Pergama, vjerojatno najveći medicinski znanstvenik rimskog razdoblja čije su teorije imale utjecaj na zapadnjačku medicinu duže od jednog tisućljeća, vodio medicinsku knjižnicu još u prvom stoljeću te koristio čitanje kao središnji dio tretmana pacijenata s emocionalnim teškoćama.

Proučavajući literaturu o začecima biblioterapije nailazimo na mnoštvo radova koje su pisali liječnici psihijatri. Tako Len Levin (2013) navodi Benjamina Rush-a koji je u svojoj knjizi *Medicinske ozljede i opservacije bolesti uma* 1812. godine konstatirao kako psihijatrijske bolesnike treba uključiti u terapiju čitanjem. Također, nije ignorirao problem nepismenosti svog vremena, već je poticao čitanje onim pacijentima bez čitalačkog znanja. Ideja je bila da će predmeti čitanja toliko zaintrigirati pacijente da će odvratiti um od traženja „drugih problema“ koji ih dovode u akutno stanje. Drugi profilirani liječnik kojeg Len Levin (2013) spominje u svom radu je John Minson Galt, u čijem je priručniku iz 1864. godine vidljivo kako je terapiju čitanjem doslovno pripisivao na recept.

Do kraja 1800-ih ovaj je pokret terapije čitanjem u bolnicama polako jenjavao zbog velikog porasta bolničkih pacijenata što je uzrokovalo promjenu u ciljevima bolnice – problem

⁴ Preuzeto sa stranice <https://www.goodreads.com/quotes/1316929-great-books-help-you-understand-and-they-help-you-to> dana 02.09.2017.

prenapučenosti ustanove nije ostavljao mjesta za terapiju čitanjem, no unatoč tome, pokret biblioterapije nije bio završen. Jednostavno se samo pomakao iz liječničkih sfera ka posebnoj vrsti usluge koju pruža za to obučeno pomagačko osoblje.

Sam naziv „biblioterapije“ uveo je Samuel Crothers u kolovozu 1916. godine, dok su do kraja 1920-ih organizirane brojne edukacije i treninzi biblioterapije na sveučilištima diljem Sjedinjenih Američkih Država. Desetak godina kasnije, u Velikoj Britaniji razvio se koncept biblioterapije kao ljekovite medicine (Basbane, 2001; prema Shem, 2016).

3.2. Definicije

Prethodno navodeći povijest biblioterapije vidljivo je kako je usko vezana uz medicinu i kliničko okruženje, no dio stručne javnosti stavlja je u domenu knjižničarske struke. Iako se mnogi radovi o biblioterapiji razlikuju u brojnim elementima i informacijama koje pružaju, jedno je zajedničko – problem definiranja. Budući da je za očekivati da na formiranje definicije utječu domena i perspektiva promatranja, povijest i proces razvoja pojma, prikaz različitih definicija može dati doprinos razumijevanju ovog problema.

Tradicionalno se biblioterapija svrstavala u domenu medicine čemu je doprinijelo klasificiranje iste s raznim interno medicinskim pojmovima. Ta tendencija nastavila se do 1966. godine kada je Američko knjižničarsko društvo prihvatilo definiciju iz Webster-ovog rječnika koja biblioterapiju definira kao (Bagarić, 2014:63):

uporabu odabranih knjiga i književnoga gradiva kao terapijskih pomagala u medicini i psihoterapiji, pa i kao rješavanje osobnih problema vođenim/usmjerenim čitanjem

koja je podijelila stručnjake u razumijevanju pripadnosti biblioterapije u domenu medicinske ili knjižničarske struke.

Nadalje, Jarjoura i Krumholz (1998:128) navode Rubin-ovu definiciju iz 1978. godine koji je biblioterapiju definirao kao:

program aktivnosti koji se temelji na interaktivnim procesima u kojima se koriste ispisani ili neispisani materijali bilo fantastične ili informativne prirode, olakšani u razumijevanju od strane knjižničara ili neke druge profesije, sa svrhom stjecanja uvida u normalan razvoj ili učinak na emocionalne teškoće u ponašanju.

Lecher-Švarc i Radovančević (2015:20) navode sljedeću definiciju:

„Biblioterapija je per definitionem postupak za liječenje ili ublažavanje nekog poremećenog stanja ili procesa tako da se uspostavlja ponovno funkcioniranje, a sve uz pomoć psihoanalitičkog otkrivanja, potom prorade i interpretacije konflikata i kompleksa otkrivenih čitanjem beletristike ili poezije.“

Adams (2004), Pardeck i Pardeck (1989) te Cronje (1993) prema Bagarić (2014:64) donose sljedeću definiciju koju danas autori koriste kao najčešću u radovima o biblioterapiji:

„Biblioterapija je proces vođenog čitanja koji čitaču pomaže u suočavanju s vlastitim emocionalnim problemima ili u osnaženju njegove osobnosti te stvaralačkih sposobnosti.“

Ovo su samo neke od mnogobrojnih definicija koje bi se trebale uzeti u obzir, no tu svakako valja voditi računa o tome da je između godina u kojima su one nastale (od prve 1916. godine pa nadalje) do današnjih dana, prošlo mnogo vremena te je način poimanja biblioterapije promijenjen. One se razlikuju ovisno o domeni gledišta struke, no slažu oko glavnog cilja koji se želi postići upotrebom ovog oblika pomoći.

No, kako s jedne strane svjedočimo postizanju konsenzusa oko cilja i svrhe biblioterapije u novijim definicijama, tako s druge primjećujemo da ne postoji struka koja je definirana kao najkompetentnija za obavljanje ovog posla. Sukladno tome, valja spomenuti kako Mikuletić (2010; prema Bagarić, 2014) ističe da kod velikog broja knjižničara postoji otpor prema provođenju biblioterapije. Međutim, temeljem pregleda literature, praktičari knjižničare vide u ulozi člana tima stručnjaka, a ne kao samostalnog facilitatora (Obal 2008, 2010; prema Bagarić, 2014).

Postoji niz objašnjenja prethodno opisanih razlika. Moguće ih je pronaći već u samom prijevodu izraza jer ukoliko pojam biblioterapije rastavimo na njegove izvorne sastavnice (*grčki biblion – knjiga, therapeia - liječenje*) dobivamo „liječenje knjiga“ što se odnosi na popravljivanje listova i uveza. Vjerojatnost da je upravo zbog ovog prijevoda biblioterapija stavljena u domenu knjižničarske struke u povijesti, veoma je velika. Istovremeno, knjižničari su važan dio procesa biblioterapije danas kroz pružanje znanja o sadržajima i utjecaju različitih književnih žanrova na čitatelje.

Razmatrajući prethodno navedene definicije, možemo zaključiti kako je biblioterapija krovni pojam za veliki broj sličnih ideja kojima je u temelju terapeutsko djelovanje čitanja knjiga kao

oblika pružanja pomoći osobi s problemom (Brewster, 2008). Upravo će se Brewster-ovom definicijom biblioterapije autorica voditi u pisanju ovog rada.

3.3. Vrste biblioterapije

Prema Janavičienė (2010) biblioterapija kao interdisciplinarni pojam obuhvaća elemente raznih definicija te opisuje slične, ali i različite nijanse aktivnosti koji se mogu podijeliti u zasebne tipove biblioterapije.

Kako ne postoji službeno usuglašena klasifikacija koja bi, organiziranjem različitih vrsti u kategorije, omogućila jasnije razumijevanje podataka i analiziranje istih, autori stručnih radova često preuzimaju taj zadatak i odgovornost na sebe. Tako skupina autora (Dresher, Stanley, 1999, Cronje, 1993; prema Janavičienė, 2010) biblioterapiju dijeli prema:

- različitim ciljevima
- ustanovi u čijoj se nadležnosti provodi te
- profesionalnim kadrom koji je provodi (liječnici, knjižničari, socijalni radnici, psiholozi, učitelji).

Sukladno ciljevima, prema skupini istih autora, razlikujemo tri vrste biblioterapije:

1. Kliničku
2. Rehabilitacijsku i
3. Edukacijsku

Klinička biblioterapija je direktno povezana s tretmanom i liječenjem te podrazumijeva stručnu liječničku pomoć. Izvodi je psihijatrijski stručnjak, dok ostali sudionici procesa pomažu liječniku u dijelovima tretmana u kojima nije potrebno medicinsko znanje. Ona se izvodi samo u knjižnicama zdravstvenih ustanova.

Rehabilitacijska biblioterapija razlikuje se od kliničke u dvije postavke. Prvo, rehabilitacijskoj biblioterapiji nije cilj liječenje bolesti, već nadvladavanje iste. Drugo, ona pomaže ljudima u procesu adaptacije na promjenu okoline u slučajevima dugotrajne onesposobljenosti ili bolesti. Cilj je pokazati osobi kako nije sama u svojoj situaciji, da su je mnogi preživjeli te joj ukazati

na lepezu ponuđenih izbora za svladavanje problema. Ovaj tip biblioterapije predviđa suradnju medicinskih stručnjaka i knjižničara.

Edukacijska biblioterapija predstavlja najšire područje primjene biblioterapije. S dvije glavne svrhe – osobnim razvojem te postizanjem harmonije u interpersonalnim odnosima, svoju primjenu nalazi u većini državnih institucija poput zdravstvenih ustanova, knjižnica, službama socijalne skrbi, školama, zatvorima. Iz svega navedenog, možemo ukazati na usku povezanost s prethodno opisanom, rehabilitacijskom biblioterapijom. Također i ona podrazumijeva suradnju stručnjaka u timu, samo što uključuje i ostale profesionalce, a ne samo medicinske stručnjake.

S ovime se djelomično preklapa i podjela koju spominje Bašić (2011) u svojoj knjizi te razlikuje razvojnu interaktivnu, kliničku interaktivnu biblioterapiju te kreativno pisanje.

Brewster (2008, 2009) pak razlikuje dvije vrste biblioterapije prema praksi koja se provodi u Ujedinjenom Kraljevstvu:

1. „Samopomoć“ biblioterapiju („self-help“)
2. Kreativnu biblioterapiju

Samopomoć biblioterapija razvila se iz modela „Knjige na recept“ (*Books on Prescription*) koji je razvio Frude te se temelji na popisu knjiga kojeg je izradio tim stručnjaka za mentalno zdravlje. Dizajniran je tako da ujedini sve aspekte psihijatrijske skrbi te ih kroz knjige samopomoći omogućiti onima kojima je to najpotrebnije. To su knjige koje se temelje na principima kognitivno-bihevioralne terapije, a obrađuju tematiku afektivnih stanja poput depresije i anksioznosti.

Kreativna biblioterapija nije raširena poput „self-help“ biblioterapije prvenstveno jer su evaluacijska istraživanja njenog učinka sporadična i eklektična. Započela je 2000. godine kroz model „Čitanje i ti“ (*Reading and You scheme*) kao oblik grupne terapije ili individualne preporuke literarnog djela o kojem se kasnije diskutira (također grupno ili individualno). Autori i provoditelji programa ne odobravaju stvaranje preporučenog popisa knjiga, već stvaraju individualizirani popis za svaku grupu ili pojedinca.

Bagarić pak spaja vrste ovih dviju klasifikacija te uvodi novu, navodeći da postoje dva osnovna oblika biblioterapije (Bagarić, 2014):

1. Institucionalna
2. Razvojna

Institucionalnu biblioterapiju primjenjuju psihijatrijski stručnjaci s pacijentima koji imaju značajne emocionalne i psihičke probleme, u zdravstvenim ustanovama.

Razvojna biblioterapija se provodi kao oblik dobrovoljne grupne terapije u cilju osobnog rasta i samoaktualizacije te ju primjenjuju učitelji, profesori i knjižničari kao pomoć razvoju i samoaktualizaciji (Bagarić, 2014). Namijenjena je općoj populaciji ljudi koji su trenutno u krizi. Brojni autori svjedoče o učinku čitanja pri grupnoj biblioterapiji kroz poboljšanje čitalačkih vještina i znanja, opuštanje i stjecanje boljeg uvida u vlastitu situaciju te najvažnije, osjećaja da nisi sam (Hartly i Turvey, 2009, Pardeck i Pardeck, 1993; prema Bagarić, 2014).

Imajući na umu da su u ovom radu prikazane samo tri klasifikacije biblioterapije jer prikaz svih dostupnih ne utječe na postizanje cilja rada, treba naglasiti kako je nužnost usuglašavanja oko jedne službene, velika. Osim pružanja detaljnijeg uvida u prirodu cijelog procesa biblioterapije, postojanje klasifikacije uvelike bi doprinijelo jasnijem prikazu i razumijevanju iste.

Također, djelomično bi se riješio problem profesionalne domene djelovanja te definiralo za koju je vrstu biblioterapije kompetentan i prikladan stručnjak medicinske, knjižničarske ili druge struke. Štoviše, omogućilo bi se i uključivanje stručnjaka pomagačkih struka.

Među mnogim vrstama biblioterapije koje su prethodno navedene u klasifikacijama (ali i onima koje nisu navedene), koriste se principi i materijali kognitivno bihevioralne terapije, afektivne tehnike te vizualne metode (Shereff i sur., 2017).

Kognitivno-bihevioralne principe prvenstveno se prepoznaje u knjigama samopomoći koje ispravljaju negativna ponašanja nudeći alternativne, pozitivne opcije.

Potencijalna upotreba afektivnih tehnika postaje realna kroz empatiziranje s literarnim likom, pri čemu se čitatelj izlaže katarzi kroz porast osjećaja nade i stvaranja emocionalne napetosti. Često se događa da postoji korelacija između radnje u knjizi te čitateljevog privatnog života iz čega proizlazi promjena ponašanja.

Vizualni materijali spajaju principe kognitivno-bihevioralne terapije te afektivnih tehnika.

3.4. Faze biblioterapije

Obzirom da je stručna literatura o temi koja se obrađuje u najmanju ruku raznolika, a ona o klasifikaciji i fazama biblioterapije individualna jer ne postoji unificirana, intencija je da se tabličnim prikazom različitih interpretacija faza prema autorici Janavičienė (2010), približi proces biblioterapije široj stručnoj, kao i općoj javnosti.

Tablica 1. Faze biblioterapije (Janavičienė, 2010)

Formula faza biblioterapije	Opis faze	Komentar
Kontinuiran proces (1)	Čitanje i osjećanje teksta	Čitanje biblioterapije kada je učinak u tekstu
1+1	Čitanje prikladnog teksta i diskusija o shvaćanju istog (emocije)	Interaktivna biblioterapija, učinci su uzrokovani diskusijom o emocijama
5 faza	1) Identifikacija problema za čije će se rješenje koristiti biblioterapija 2) Dobar odabir teksta 3) Čitanje teksta 4) Dijalog/kreativne tehnike (interpretacija, crtanje, slušanje glazbe, forum teatar) 5) Čitanje literarnih dodataka, korekcija	Specificira aktivnosti radionice, uključujući i osobu koja voditi pripremu. Identificirano je 5 aktivnosti. Najčešća shema biblioterapije.
2+5 faza	a) Prikupljanje novčanih sredstava b) Tehnike distrakcije 1) Identifikacija problema za čije će se rješenje koristiti biblioterapija 2) Dobar odabir teksta 3) Čitanje teksta 4) Dijalog/kreativne tehnike (interpretacija, crtanje, slušanje glazbe, forum teatar) 5) Čitanje literarnih dodataka, korekcija	Specificira pripremne aktivnosti za organiziranje usluga biblioterapije. Povezuje ih u cjelokupan proces detaljiziranja aktivnosti. Uključuje knjižnicu i česti postupak razumijevanja sheme biblioterapije.
2+5+1 faza	a) Prikupljanje novčanih sredstava b) Tehnike distrakcije 1) Identifikacija problema za čije će se rješenje koristiti biblioterapija 2) Dobar odabir teksta 3) Čitanje testa 4) Dijalog/kreativne tehnike (interpretacija, crtanje, slušanje glazbe, forum teatar) - RITUAL (predstavljanje prije i poslije aktivnosti) 5) Čitanje literarnih dodataka, korekcija	Ritual, kao zasebna faza koja pomaže otvoriti pristup kreativnim sferama uma. Shema uključuje knjižnicu, biblioterapiju i psihološku percepciju sigurnosti.

Sukladno nepostojanju unificiranih elemenata biblioterapije, i u prikazu ciljeva nailazimo na istu situaciju. Ipak, zaključke jednog istraživanja mnogi autori koriste u svojim radovima. Radi se o Bryan-inom istraživanju iz 1939. godine, nakon čije je analize rezultata, sažela šest glavnih ciljeva biblioterapije (Brewster, 2008, 2009):

- 1) Pokazati čitatelju kako on nije prvi s tim problemom
- 2) Omogućiti čitatelju da uvidi kako postoji više od jedne opcije za rješavanje problema
- 3) Pomoći čitatelju da prepozna glavnu motivaciju ljudi uključenih u konkretnu situaciju
- 4) Pomoći čitatelju da prepozna vrijednosti iskustva
- 5) Pružiti čitatelju sve činjenice potrebne za rješavanje problema
- 6) Ohrabriti čitatelja da se realistično suoči sa situacijom.

4. Učinci biblioterapije

Pardeck i Pardeck (1998; prema Bagarić, 2014) navode kako literatura objavljena od 1900. godine pa nadalje indicira da ne postoji gotovo nijedna pomagačka djelatnost koja nije koristila terapiju čitanjem, s klijentima svih dobrih skupina. Koliko god to potiskivao, čovjek ima potrebu za iracionalnim, mističnim i čudnovatim, a to mu u terapijskoj funkciji omogućava književnost (Lecher-Švarc, Radovančević, 2015). Upravo zbog terapijskog učinka koji ima u svojoj funkciji, biblioterapija upućuje na izvor problema u ponašanju, umjesto reakcije koja je vidljiva na van (Schreur, 2006).

Utjecaj književnog djela na ponašanje zatvorenika oduvijek je intrigirao mnoge. Tako su kapelani tvrdili da knjige zatvorenicima pružaju nadu i uče ih poniznosti i pokajanju, drže dalje od preokupacije crnim mislima i vlastitim problemima te podižu njihovo moralno rezoniranje na višu razinu, dok su njihovi čuvari izražavali kako knjige smanjuju opasnost bijega preveniranjem dosade i opuštanjem napetosti (Rubin, 1973; prema Bagarić, 2014). Nadalje, Pinker (2011; prema Schutt i sur., 2013) ide toliko daleko da pad u stopi nasilja tijekom 18. stoljeća u Engleskoj i ostalim europskim zemljama, pripisuje masovnoj proizvodnji knjiga te velikom porastu pismenosti.

No što to ustvari i na koji način biblioterapija utječe na promjenu ponašanja postavlja se kao osnovno pitanje.

Kad se govori o transformacijskim i terapijskim učincima čitanja, proces književnog transfera postavlja se kao osnovni mehanizam (Schwab 2001, prema Žurić, 2012; prema Bagarić, 2014). Polazi od pretpostavke da čitanje književnih djela utječe na modifikaciju, konstrukciju i rekonstrukciju identiteta čitatelja sukladno čemu su provedena empirijska istraživanja koja su dokazala prvotnu hipotezu (Djikić i sur., 2009, Kuiken i sur., 2004, Miall i Kuiken, 2002; prema Bagarić, 2014).

Također, potencijalna značajna korelacija je dokazana između terapijskog djelovanja izabranih književnih tekstova i smanjenja napetosti, poticanja emocionalnog izražaja te razvijanja osobnosti (Barath, Matul i Sabljak, 1994, Ayalon, 1995, Rubin, 1978; prema Bagarić, 2014). Naime, prema Lecher-Švarc i Radovančeviću (2015), biblioterapijska uloga književnosti je spasiti čovjeka od onoga što nije rečeno. U prethodno navedenom očituje se potencijal biblioterapije za otvaranjem osjetljivih pitanja, poput suicida čiju je važnost otvaranja naglasila i Bagarić u svojoj knjizi (2014).

Čitanjem se stvara potencijal sagledavanja trenutačne krizne situacije iz druge perspektive i rješavanja unutarnjih konflikata na način koji ne ugrožava okolinu. Rješavanje problema na taj način pokazao se najboljim za izgradnju prihvatljivijih prosocijalnih životnih stilova (Hakemulder, 2001, Rubin 1973, Burt, 1972; prema Bagarić, 2014). Također, neki autori tvrde kako biblioterapija povećava samosvijest, empatiju prema drugim kulturama i otvorenost za diskusiju o emocijama, mislima i ponašanjima (McCoy i McKay, 2006, Pehrsson i MacMillen, 2010; prema Schutt i sur., 2013).

Prema Lecher-Švarc i Radovančeviću (2015) glavna svrha psihoanalitički orijentirane biblioterapije označava proces rješavanja neuroza na način da pomaže klijentu da nesvjesne konflikte učini svjesnima i da iracionalno neurotično ponašanje stavi pod nadzor svog uma. Sve to moguće je postići čitanjem određenih književnih djela te razgovorom o tome s educiranim biblioterapeutom. Isti autori navode kako klijent ovim postupkom može steći uvid u vlastite emocije, mijenjati ih te uklanjati simptome.

Tako biblioterapija omogućava izlaz ne samo iz teških stanja, afektivnih pritisaka i diskrepancije između želja i mogućnosti, već i iz načina i sredstava zlouporabe droge i alkohola (Lecher-Švarc i Radovančeviću, 2015). Sukladno tome, postojeći programi rehabilitacije zatvorenika s ovisničkim ponašanjem, program biblioterapije mogu koristiti kao kvalitetan uvodni program za modifikaciju i korekciju ovisničkog ponašanja, kao i potencijalni „follow-up“ program koji bi provjeravao dugotrajne učinke ovih programa.

Također, poznato je kako sam čin čitanja stimulira neurološka područja našeg mozga na isti način kao i neka tjelesna aktivnost, no prema Bagarić (2014) u Kanadi je provedeno istraživanje čiji je cilj bio dokazati da postoji preklapanje mreže koja se u mozgu koristi za razumijevanje priče i mreže koja se koristi za upravljanje interakcijom s drugim osobama. Prije svega, to znači da se čitatelj može identificirati s likovima iz književnog djela, proživljavati njihove emocije i čežnje prilikom interakcije s drugim ljudima te sve to implementirati u vlastito ponašanje.

U skladu s time, Billington (2011) u svome radu spominje doktora Fearnley-a koji radi s mentalno oboljelim prijestupnicima te navodi kako dobro odabrana knjiga sama po sebi izaziva i potiče diskusiju pri čemu razvija samo-izražavanje, samopouzdanje te promiče toleranciju i vršnjačku podršku.

Kao što je ranije navedeno u radu, biblioterapija se često izvodi kao grupna aktivnost (Gregory i sur., 2004, prema Schutt i sur., 2013). Stoga ne čudi da je, za neke autore (Lipsey, Cullen, 2007, Priestley i Vanstone, 2010; prema Schutt i sur., 2013) element grupe i grupne interakcije

najočigledniji učinak biblioterapije. Pojedinci preko grupne interakcije uče razlikovati antisocijalne i negativne vrijednosti i ponašanja jedni od drugih, no istovremeno kada grupa ljudi dijeli ista ili slična iskustva, stvara se pozitivna psihosocijalna klima koja sudionicima daje osjećaj podrške te ih podučava vještinama rješavanja problema (Sutherland i Cressey, 1978; prema Schutt i sur., 2013).

Evaluacije programa čitanja koji su provedeni sa zatvorenicima, mahom ukazuju na pozitivnu korelaciju između takvih programa i povećanja samopouzdanja te unutarnjeg lokusa kontrole (Fichter i sur., 1973, Levenson, 1975; prema Kohutek, 1983).

Također, postoji studija koja dokazuje učinak knjiga samopomoći kroz smanjenje simptoma depresije i anksioznosti kod zatvoreničke populacije (Maunder i sur., 2009). Time se samopomoć biblioterapija („self-help“ biblioterapija) koju spominju Brewster (2008, 2009) istaknula kao ekonomična alternativa medicinskoj terapiji ili barem kao atribucija medicinskoj terapiji za smanjenje simptoma depresije i anksioznosti (Maunder i sur., 2009). Nadalje, njena primjena široka je u području prevencije mentalnog zdravlja zatvoreničke populacije (Maunder i sur., 2009, Guha i Seale, 2015), kao i u redukciji simptoma PTSP-a (Glavin, Montgomery, 2017).

U skladu s time, postoje navodi o korištenju biblioterapije kao pomoći odraslim zatvorenicima u procesu adaptacije na uvjete zatvorskog života (Miller, 1993; prema Jarjoura i Krumholz, 1998).

5. Biblioterapija u zatvorskom sustavu

Problemi suvremenih zatvorskih sustava su svugdje slični te se prema Stearns-u (2004) odnose na povećanje broja zatvorenika sukladno čemu raste prenapučenost penalnih ustanova i povećanje troškova. Zatim, porast zatvorenika s mentalnim poremećajima ili krizama, potreba za liječenjem ovisnosti, visoka stopa recidivizma te ostali visoki očekivani rashodi. Unatoč tome što je preporučeno koristiti resurse koje svaka penalna ustanova ima na raspolaganju, često se jedan takav resurs, knjižnica, tretira kao neznčajna i neiskoristiva (Stearns, 2004).

5.1. Razvoj zatvorskih knjižnica

Prvi zatvor u Sjedinjenim Američkim Državama izgrađen je 1676. godine u Massachusetts-u, dok je 1790. godine započela praksa dostavljanja knjiga zatvorenicima kako bi čitajući uvidjeli da su njihova počinjena kaznena djela grijeh te se pokajali za njih (Rubin, 1973; prema Bagarić, 2014). Osnivanje prve zatvorske knjižnice veže se uz 1802. godinu i državni zatvor, odnosno popravni dom države Kentucky koju je vodio kapelan te je primarno bila usmjerena na čitanje vjerskih štiva. Više od tridesetak godina kasnije vjerskoj zbirci, pridodana su štiva svjetovnog karaktera koja su se ponajviše bavila problematikom alkoholizma. Ograničenost na vjerska štiva te redukciju svjetovnih sadržaja moguće je objasniti činjenicom kako su službu zatvorskih knjižnica u to vrijeme obavljali kapelani ili župnici, a rehabilitacija zatvorenika bila je tek ideja u začecima. Najliberalnija zatvorska knjižnica tog vremena, koja je tu reputaciju zadržala do današnjih dana, otvorena je 1852. godine u kalifornijskome zatvoru San Quentin (Bagarić, 2014).

Razvoj zatvorskih knjižnica bilježio je uspjeh sve do 1930-ih godina kada je pojava krize promijenila korekcijsku perspektivu zatvorskih knjižnica koje su se mahom bile osnivale za vrijeme industrijske revolucije s ciljem obrazovanja zatvorenika, no s pojavom velike krize počele zanemarivati. Takva promjena gledišta rezultirala je velikim pobunama zatvorenika unutar penalnih ustanova diljem države, nakon čega je odlučeno da je školovanje zatvorenika najbolje rješenje te održava zatvorenike mirnima. U skladu s time, sljedećih godina zatvorske knjižnice obogaćene su novom građom i potrebnim materijalima (Bagarić, 2014).

Kako navodi Bagarić (2014) prva evaluacija rada zatvorskih knjižnica provedena je 1927. godine te je pokazala kako većina zatvorskih knjižnica sadrži velike, uglavnom donirane zbirke.

Nadalje, evaluacija je pokazala kako nijedan kvalificirani knjižničar nije radio u zatvorskim knjižnicama, a zanimljivo je spomenuti kako su trima knjižnicama koje su bile proglašene najboljima, upravljali zatvorenici (dva zatvorenika s doživotnom kaznom zatvora te jedan profesionalni varalica).

Najznačajniji događaj koji je omogućio da zatvorske knjižnice budu dostupne čitavoj zatvorskoj populaciji, zbilo se 1930. godine kada je Savezni ured za zatvore ustanovio Odjel za skrb i edukaciju te uveo uređene knjižnice u svaku saveznu penalnu ustanovu (Bagarić, 2014).

Druga evaluacija o stanju u zatvorskim knjižnicama provedena je 1941. godine te je pokazala da u 25% slučajeva knjižnicu vode kapelani, u 45% slučajeva voditelj obrazovanja radi kao knjižničar, dok u 30% slučajeva knjižnicu vodi jedan od zatvorenika. Također, pokazala je da se, neovisno o načinu upravljanja knjižnicom, više od polovice zatvorenika koristi njome (Bagarić, 2014). Prema Sweeney (2008), to još jače naglašava Floch u svom radu iz sredine pedesetih godina dvadesetog stoljeća u kojem komparira da su knjižnice budućnost u zatvorima, isto kao što su ljekarne unutar bolnica.

Razdoblje šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća, jače naglašava važnost rada profesionalnih knjižničara u zatvorskim knjižnicama. U skladu s postizanjem tog cilja, 1966. godine, iste godine kada je Američko knjižničarsko društvo prihvatilo definiciju biblioterapije iz Webster-ovog rječnika, izdaje se Priručnik za korekcijske standarde sukladno kojem zatvorske knjižnice trebaju pružiti mogućnost obrazovanja, informiranja i rekreacije te su odgovorne za podupiranje i jačanje rehabilitacijskih programa (Bagarić, 2014). Nažalost, evaluacija koja je nedugo nakon toga provedena, pokazala je kako su samo tri knjižničarska programa uspješno implementirana prethodno navedenim prijedlozima (Bagarić, 2014).

Sljedeći događaj važan za američke zatvorske knjižnice datira iz ne tako davne, 1977. godine i presude *Bounds v. Smith* kojom su zatvori dobili novu obvezu – kroz odgovarajuće pravne knjižnice ili asistenciju pravno educiranih osoba poštivati ustavno pravo zatvorenika na pristup sudovima. Sukladno tome, zatvorske knjižnice svakodnevno su ažurirale zbirke pravne literature što je s druge strane, značilo da knjižničari moraju biti educirani za pružanje pravne pomoći (Lehman, 1994; prema Bagarić, 2014). Situacija se znatno promijenila 1996. godine presudom *Lewis v. Casey* kojom je odlučeno da zatvorenici nemaju nužno pravo na pravnu knjižnicu (Bagarić, 2014).

Nadalje, globalna kriza koja karakterizira današnje razdoblje, u zatvorskom sustavu najviše se odražava na rehabilitacijske i edukativne programe tretmana. Tako se prema Jordet (2012;

prema Bagarić, 2014) smanjila nabava knjiga i kvalificiranog osoblja, a egzistiraju samo oni projekti čije se održavanje financira sredstvima izvan zatvorskog sustava.

5.1.1. Europa

Od sredine dvadesetog stoljeća započinje inicijativa europskih zemalja za uspostavom opće prihvaćenih pravila i načela izvršavanja kazne zatvora i prakse u postupanju sa zatvorenicima. U skladu s time, 1955. godine na Kongresu Ujedinjenih naroda o prevenciji zločina i postupanju s prijestupnicima prihvaćen je revidirani tekst Standardnih minimalnih pravila za postupanje sa zatvorenicima, u čijem se prvom dijelu zahtijeva uređenje priručne knjižnice, prikladnog sadržaja (Bagarić, 2014).

Nadalje, 1973. godine prihvaćena su Europska zatvorska pravila od strane Vijeća Europe koja između ostalog, propisuju obvezu kreiranja zatvorskih knjižnica, poticanje zatvorenika na korištenje iste te opskrbu knjižnice zabavnim i poučnim sadržajima (Bagarić, 2014).

Ista autorica navodi kako, od 1992. godine *Smjernice za knjižničarske usluge za zatvorenike*, čije je treće izdanje unaprijeđeno 2007. godine, mogu osnažiti svijest o temeljnom pravu zatvorenika na čitanje te pomoći knjižničarima, zatvorskoj upravi, vladinim službama kao i drugim organizacijama koje u svojoj domeni djelovanja imaju osnivanje i upravljanje zatvorskim knjižnicama.

Unatoč velikom broju dokumenata koji uređuju djelovanje zatvorskih knjižnica u Europi, istraživanje iz 2003. godine ukazalo je na postojanje velike diskrepancije između teorije i prakse, ponajprije zbog prenapučenosti penalnih ustanova, kao i marginalizacije knjižničarske struke (Brkan, 2003, Byrne, 2007; prema Bagarić, 2014).

5.1.1.1. Francuska

U Francuskoj, proces uvođenja zatvorskih knjižnica započeo je veoma kasno, o čemu svjedoči podatak da je tek 1975. godine zakonom omogućena nabava novina ili knjiga prema osobnom izboru zatvorenika, s kriterijem nekažnjavanja u posljednja tri mjeseca (Bagarić, 2014).

Obzirom na kasni početak ovog procesa, ne čudi da je tek 1990. godine uspostavljena suradnja ministarstava pravosuđa i kulture.

U razdoblju između 2008. i 2010. godine ponovo kreće proces modernizacije zatvorskih knjižnica pri čemu je vidljiv napredak svrhe istih. Dok je u 19. stoljeću primarna svrha bila opuštanje zatvorenika, danas je to resocijalizacija i motivacija za daljnjim obrazovanjem (Bagarić, 2014).

5.1.1.2. Španjolska

Dugi niz godina knjižnice unutar zatvorskog sustava Španjolske, egzistirale su isključivo zahvaljujući radu obrazovnog osoblja i pripadnika Crkve. Opći kazneni zakon iz 1970. godine uvodi promjene kroz definiranje prava zatvorenika na informaciju, u sklopu čega je rad zatvorskih knjižnica stavljen pod ingerenciju zatvorskih ustanova te je određena njihova svrha u zadovoljenju obrazovnih, informacijskih i rekreacijskih potreba zatvorenika (Perez Pulido, 2011; prema Bagarić, 2014).

Od 1992. godine zatvorske knjižnice premještene su u domenu Ministarstva kulture i unutarnjih poslova što označava početak provođenja velikih kampanja i inicijativa čija potvrda je u 2005. godina u kojoj započinje provođenje velike nacionalne kampanje s ciljem promocije čitanja i zatvorskih knjižnica u penalnim ustanovama (Bagarić, 2014). Iako je u većini slučajeva još uvijek glavna svrha zatvorskih knjižnica pružanje podrške školskim programima, Perez Pulido (2011; prema Bagarić, 2014) katalonske zatvorske knjižnice smatra najnaprednijima. To potvrđuje podacima da se u svim zatvorskim knjižnicama poštuju Smjernice za zatvorske knjižnice, kao i podacima o poboljšanju infrastrukture i edukacije osoblja u pogledu programa čitanja.

Također, navodi kako imaju pristup katalozima javnih knjižnica.

5.1.1.3. Slovenija

Iako se prema podacima iz 2005. godine može konstatirati da je stanje u slovenskim zatvorskim knjižnicama bolje nego u hrvatskim, važno je napomenuti da se to odnosi samo na veličinu fonda. Međutim, obzirom na ostale elemente zatvorskih knjižnica, stanje je isto. U zatvorskom

sustavu nije zaposlen nijedan educirani knjižničar te zatvorske knjižnice, osim posudbe knjiga, ne pružaju druge rehabilitacijske usluge (Bagarić, 2014).

U odnosu na prethodno navedene podatke, Čop (2005; prema Bagarić, 2014) je predložila da se socijalni radnici koji trenutno vode zatvorske knjižnice stručno educiraju za to radno mjesto, da se uspostavi međuinstitucionalna suradnja s narodnim knjižnicama, da se ujednači pristup svih zatvorenika knjižničnoj građi te da se posjet bibliobusa proširi na sve penalne ustanove u Sloveniji.

Na inicijativu pojedinačnih autora, realizirana su dva knjižničarska projekta sa zatvorenicima u obliku programa vođenog čitanja u kojem su zatvorenici, nakon čitanja različitih turističkih sadržaja, vodili diskusije o pročitanoj (Poti, 2010, prema Bagarić, 2014). Rezultati su pokazali porast u samoaktualizaciji i osobnom rastu zatvorenika.

Međutim, kako podaci o načinu i metodama evaluacije ovih programa nisu dostupni, Bagarić (2014) ih svrstava uz bok mnogim svjetskim programima čiji je glavni problem nedostatna evaluacija.

5.1.1.4. Velika Britanija

Zatvorske sustave Engleske, Walesa i Škotske karakterizira uska suradnja s narodnim knjižnicama na način da zatvorenici ne posjećuju javne narodne knjižnice, već unutar penalnih ustanova postoji knjižnica čiji se fond mijenja svaka četiri tjedna, a uz kvalificiranog knjižničara koji je zaposlen kao voditelj knjižnice, postoji knjižničarski pomoćnik koji se bira iz populacije zatvorenika (Bagarić, 2014). Zanimljivo je istaknuti podatak kako blizu 90% zatvorske populacije koristi usluge knjižnice što Bowe-a (2011; prema Bagarić, 2014) navodi na zaključak o nužnosti unaprjeđenja vještina zatvorskog osoblja i zapošljavanja zatvorenika.

5.2. Skandinavski model zatvorskih knjižnica

Potrebno je prije svega istaknuti specifičnosti zatvorskog sustava skandinavskih zemalja među kojima se ističu sljedeće: omjer zatvorenika na jednog zatvorskog službenika je 1,4 do 1,6, za razliku od prosjeka ostalih zemalja Europe u kojima taj prosjek iznosi 3,1 (Aebi i Delgrande, 2010, prema Ljødal i Ra, 2011; prema Bagarić, 2014). U skladu s time, karakteriziraju ih dobra

kapacitiranost zatvorskog osoblja, relativno mali zatvori, pojedinačni smještaj zatvorenika (single-cell-system) te niska stopa zatvaranja (Bagarić, 2014). Prema navodima iste autorice, prva zatvorska knjižnica osnovana je u danskome zatvoru Vridløse koju je vodio učitelj, a čija je građa već tradicionalno bila religioznog karaktera.

Kraj Drugog svjetskog rata označava novu eru za zatvorske knjižnice koje su od tada u domeni javnih knjižnica, čije transparentno i jasno definirano financiranje omogućava kvalitetne usluge za zatvorenike.

5.2.1. Norveška

Sedamdesetih godina prošlog stoljeća, norveški zatvorski sustav zaostajao je u području zatvorskih knjižnica za ostalim skandinavskim zemljama zbog problema financiranja. No, pilot projekt koji je proveden 1980. godine u četiri zatvora pokazao je kako prosjek posudbe u zatvorskim knjižnicama iznosi 47 knjiga po zatvoreniku, što je deset puta veći prosjek od onoga u javnim knjižnicama (Ljørdal, Ra, 2011; prema Bagarić, 2014).

Danas u Norveškoj postoji centralizirani sustav administracije zatvorskih knjižnica pri čemu je odgovornost podijeljena između Ministarstva pravosuđa i Nacionalne knjižnice (Bagarić, 2014).

5.2.2. Švedska

Razvoj zatvorskih knjižnica u Švedskoj ima drugačiji tijek iz razloga drugačijeg načina financiranja. Naime, u Švedskoj financiranje zatvorskih knjižnica obavljaju gradske i općinske javne knjižnice. Devedesetih godina prošlog stoljeća, taj sistem je decentraliziran što znači da svaki zatvor samostalno raspolaže financijskim sredstvima namijenjenim unaprjeđenju vlastite zatvorske knjižnice (Bagarić, 2014).

Ne postoje standardizirani uvjeti ugovora stoga svaka zatvorska knjižnica surađuje s javnim knjižnicama prema vlastitim potrebama što rezultira kvalitetnom i raznolikom ponudom knjižničarskih programa za zatvorenike (Bagarić, 2014).

5.2.3. Danska

U Danskoj se proces kreiranja zatvorskih knjižnica razvijao i modificirao temeljem istraživanja Ministarstva pravosuđa iz 1968. godine pri čemu su postojeće knjige zamijenjene zbirkama javnih knjižnica, uz iznimku jednog dijela građe koji je stalna priručna građa. Novi kazneni zakon donesen 2001. godine zatvorenicima je zajamčio pravo na korištenje usluga javnih knjižnica, kao i pravo na informiranje kroz novine, TV i radio. Također, prethodno navedena prava osigurana su i zatvorenicima strancima (Bagarić, 2014).

5.3. Zatvorske knjižnice Republike Hrvatske

Kao što je u uvodu ovog rada navedeno, hrvatski zatvorski sustav je izrazito rehabilitacijske orijentacije, što potvrđuje i svrha izvršavanja kazne zatvora koja „jest, uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora, njegovo osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima“ (ZIKZ). Također, poštuje odredbe Europskih zakonskih pravila iz 2006. godine te Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima iz 1955. godine koja ujedno nalažu i uređenje knjižnice unutar penalne ustanove (Bagarić, 2014).

Pervan (2011; prema Bagarić, 2014) navodi kako 15% hrvatskih zatvorenika koristi usluge zatvorske knjižnice. Međutim, rezultati istraživanja o stanju zatvorskih knjižnica (Horvat i Nebesny, 2004, De Villa, 2007; prema Bagarić, 2014) pokazali su drugačije rezultate. U devetnaest postojećih knjižnica nisu zadovoljeni materijalni uvjeti, dok zbirke pravnih propisa nisu komplementirane. Također, ne postoji razvijena suradnja penalnih ustanova s narodnim ili školskim knjižnicama, već se svodi na neredovite donacije gradskih knjižnica ili crkvenih ustanova. Uz to, ne postoje posebni programi vođenog čitanja, kao ni poticanja čitanja uz lakša literarna djela. Nadalje, u hrvatskom zatvorskom sustavu nije zaposlen nijedan educirani knjižničar što ne čudi, obzirom da radno mjesto zatvorskog knjižničara nije klasificirano ni u okviru Ministarstva pravosuđa, kao ni Ministarstva kulture.

No, najveći problem, koji je temelj svih ostalih problema, jest nepostojanje jasno definiranog izvora i načina financiranja zatvorskih knjižnica.

Prema opsegu građe, najbolje je opremljena zatvorska knjižnica Kaznionice u Lepoglavi koja broji 10 050 naslova. Slijedi ju Kaznionica u Glini s 5 000 naslova, zatim Kaznionica u Lipovici

- Popovači s 4000 naslova, nakon koje slijede Kaznionica u Valturi s 3 700 knjiga te Kaznionica u Turopolju i zatvor u Zagrebu s oko 3 000 knjiga (Bagarić, 2014).

Prema posljednjim podacima, muški zatvorenici najviše posuđuju knjige kriminalističkog književnog žanra te pokazuju interes za djela iz područja psihologije, filozofije i medicine, kojih nema mnogo u ponudi zatvorskih knjižnica.

Dok kod muških zatvorenika prevladava kriminalistički književni žanr, u jedinoj kaznionici za ženske počiniteljice kaznenih djela - u Požegi, zatvorenice najviše posuđuju ljubavnu beletristiku (Bagarić, 2014).

6. Primjeri dobre prakse programa i projekata

U zatvorima nedvojbeno postoji naredbena hijerarhijska struktura (Maloić i Jandrić, 2006), no svejedno ostavlja dovoljno prostora za suradnju te unaprjeđenje rehabilitacijskih i edukacijskih programa. U skladu s time, a istovremenim shvaćanjem uvjeta globalne krize koja se u suvremenim zatvorskim sustavima najviše odrazila na rehabilitacijske i edukacijske programe, važno je iskoristiti sve dostupne resurse, među kojima se ističe knjižnica, njena građa te potencijal za biblioterapiju i programe čitanja.

Za razmatranje potencijalne primjene i učinkovitosti biblioterapije u hrvatskom zatvorskom sustavu, nužno je proučiti primjere takvih programa i projekata koji se već godinama provode diljem zatvorskih sustava svijeta.

6.1. Sjedinjene Američke Države

Američki zatvorski sustav ima najraznovrsniju ponudu projekata i programa biblioterapije i čitanja, od kojih su, u ovom radu temeljem provedene evaluacije, dostupnosti te uspješnosti redukcije recidivizma, prikazani sljedeći:

6.1.1. Books Through Bars (BTB)

Organizacija *Books Through Bars (BTB)* ističe se kao jedna od glavnih inicijativa koja naglašava nužnost senzibilizacije zatvoreničke populacije za važnost čitanja i obrazovanja. Uz knjige i edukativne materijale, važna je značajka ovog projekta organiziranje raznih tematskih skupova (Darby, 2004; prema Bagarić, 2014). Organizacija je osnovana krajem osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, kada je zaposlenik izdavačke kuće New Society odlučio odgovoriti na zamolbu zatvorenika za donacijom knjige, nakon čega je započeo rad ove organizacije s grupom volontera.

O utemeljenosti ovog projekta, najbolje svjedoče podaci kako je 1992. godine zaprimljeno 40-ak molbi mjesečno, dok je samo tijekom 2002. godine poslano preko 8 000 knjiga u američke zatvore i 50 u inozemne (Bagarić, 2014). Osim toga, sva prikupljena sredstva koriste se za potrebe zatvorskih knjižnica (bilo povećanje književnog fonda ili osnivanje zatvorskih knjižnica).

6.1.2. Prison Library Project (PLP)

Prison Library Project (PLP) je projekt koji se od 1973. godine provodi u američkom zatvorskom sustavu u sklopu Claremont Forum organizacije. Prema Bagarić (2014), glavni cilj ovog projekta je obogatiti život zatvorenika kroz pružanje edukacijskih, umjetničkih te wellness programa.

Osim distribucije knjiga pojedinačnim zatvorenicima, kao i zatvorskim knjižnicama, oni zatvorenicima nude popis s više od četiristo različitih pravnih i drugih organizacija koje im, nakon izlaska iz penalne ustanove, mogu pružiti pravnu ili drugu vrstu pomoći. Također, Darby (2004; prema Bagarić, 2014) ističe bogatu mrežu volontera koji sudjeluju u ovom projektu obavljajući različite poslove – od čitanja i razvrstavanja pisama do prikupljanja donacija.

6.1.3. Choose Freedom Read: Book talks Behind Bars

Choose Freedom Read: Book talks Behind Bars je program koji se započeo provoditi 1998. godine u američkom zatvorskom sustavu te je primarno bio namijenjen zatvorenicima Indijancima. Bagarić (2014) navodi kako se on sastoji od grupne diskusije o knjigama koje su izabrane od strane educiranih knjižničara iz narodnih knjižnica, prikazom književnog sadržaja, uputom za interpretaciju teksta te prikupljanjem povratnih podataka.

Kako se ubrzo shvatilo da literatura doista ima terapeutski učinak te da, identifikacija s likovima i situacijama iz literarnih djela pomaže zatvorenicima u identifikaciji vlastitih neprihvatljivih ponašanja i modifikaciji istih, kao i rješavanju problema, počela se primjenjivati u radu s ostalom zatvoreničkom populacijom.

6.1.4. FATHERS, No Child Left Behind Bars, Story - sackproject

Kako je 2008. godine Izvješće Odjela za zdravstvo i usluge Vlade SAD-a (Bagarić, 2014) pokazalo da su roditelji – zatvorenici koji su bili uključeni u neki od roditeljskih programa za razvoj roditeljskih vještina zatvorenika poboljšali svoj stav o važnosti roditeljstva i kvalitetnih vještina za odgoj djece, programi čitanja fokusirali su se na implementaciju u ovo područje.

U skladu s time, projekt *FATHERS* predstavlja spoj literarnih i edukativnih radionica s čitalačkim aktivnostima. Uključivanjem u ovaj tip projekata i programa koji nisu usmjereni na pojedinca, već cijelu obitelj, čitalački programi naišli su na veliki broj istomišljenika čija je ideja da odlazak roditelja u penalnu ustanovu ne znači ujedno i kidanje obiteljskih spona (Bagarić, 2014).

Child Left Behind Bars je najraširenijimeđu modelom programa kojima je cilj pomoći zatvorenicima i njihovim obiteljima da održe obiteljsku povezanost, na način da snimaju priče za laku noć koje zatvorenici – roditelji čitaju te ih dostavljaju obiteljima. *Child Left Behind Bars* svoju široku primjenu temelji na odgovarajućoj zakonskoj regulativi, kao i širokim socijalnim osnovama. U skladu s time, bitno je navesti kako se on ne primjenjuje samo u penalnim ustanovama, već i vrtićima, školama i bolnicama (Greenway, 2007, Darby, 2004; prema Bagarić, 2014).

Story – sackproject je projekt čija je svrha poboljšanje čitalačkih navika i inkluzija djece čije se majke nalaze na izvršavanju kazne zatvora. Projekt je organiziran na način da, nakon stručnog mentorstva, studenti volonteri i majke – zatvorenice izrađuju razne igre i kvizove te zajedno sa CD-om na kojem se nalazi vlastita priča majke ili pročitani tekst, napune poklon vrećicu za svoju djecu. Evaluacija projekta je pokazala iznimnu motiviranost majki – zatvorenica za participacijom zbog osjećaja održavanja povezanosti s djecom, kao i porast u broju posjeta lokalnim knjižnicama od strane djece koja su sekundarno sudjelovala u ovom projektu (Bagarić, 2014).

6.1.5. Prison Fellowship

Prison Fellowship je jedan od mnogih programa čiju provedbu karakterizira suradnja kršćanskih udruga s organizacijama aktivnim u području penalnih ustanova. Prema Cvitanoviću (1999; prema Bagarić, 2014) korištenje Biblije za spas grješnika ima dugu tradiciju u zatvorskim sustavima diljem svijeta, stoga ne čudi postojanje ove vrste programa koji osnivanjem zatvorskih knjižnica te širenjem Božje riječi, ali i dobre svjetovne riječi, žele postići katarzu zatvorenika te ih usmjeriti na pravi put (Bagarić, 2014).

6.1.6. Family Literacy @ Your Literacy

Family Literacy @ Your Literacy je program koji je primjer dobre suradnje između zatvorskih i javnih knjižnica u Maryland-u (Bagarić, 2014). Izvodi se na način da osoblje dječjeg odjela iz javne knjižnice pomaže osoblju zatvorske knjižnice u odabiru knjiga za zatvorenike te ih educira o tehnikama pričanja priča. Naime, zatvorenici vježbaju čitanje na način da čitaju jedni drugima te izrađuju plan aktivnosti za vlastitu djecu.

6.1.7. Changing Lives Through Literature

Biblioterapijski program *Changing Lives Through Literature* započeo se provoditi 1991. godine (Schutt i sur., 2013), a razvili su ga profesor engleske književnosti Waksler i probacijski sudac Kane (Bagarić, 2014). Izvodi se na način da grupa od 5 do 25 probanata čita književna djela fikcije, memoara ili povijesti društva koji su povezani s događajima iz njihovih vlastitih života ili iskustava. Na tjednoj ili dvotjednoj bazi održavaju se grupni sastanci u kojima sudjeluju probacijski službenici, suci, ponekad i volonteri iz zajednice te diskutiraju o pročitanoj sadržaju. Kroz involviranost probanata u diskusiji, ovaj program nastoji poboljšati njihovo samopoimanje i društvenu orijentaciju ka prosocijalnoj (Schutt i sur., 2013).

Prva evaluacija ovog programa koja je provedena 1993. godine pokazala je dugotrajne učinke programa na život probanata. U skladu s time, manje od 20% probanata koji su sudjelovali u ovom programu je počinilo recidiv. Postotak recidiva koji je manji od 20% je impresivan te se rijetko dobiva kao rezultat evaluacije programa alternativnih sankcija za odrasle prijestupnike (Jarjoura i Krumholz, 1998).

Nadalje, ono što je važno spomenuti je kvalitativan dio evaluacije u kojem su sudionici programa naveli kako je odnos suca koji je prema njima iskazao poštovanje, te njegov dolazak i sudjelovanje u tjednim/dvotjednim grupnim sastancima učinio da se osjećaju bitnima po prvi puta u životu (Jarjoura i Krumholz, 1998).

No, iako prva evaluacija dokazuje učinak biblioterapijskog programa na smanjenje stope recidivizma, činjenica da je provedena na malom uzorku čiju je eksperimentalnu skupinu činilo 30, a kontrolnu 40 probanata koji su bili izjednačeni po stupnju supervizije, vremenskom okviru, godinama, spolu, rasi i stupnju rizika, ne daje nam mogućnost generalizacije učinka programa (Schutt i sur., 2013).

U skladu s time, Schutt i suradnici su 2004. godine proveli drugu evaluaciju ovog programa koristeći veći uzorak (604 probanata u eksperimentalnoj i 614 u kontrolnoj skupini), više područja sudske nadležnosti i dulji period praćenja nakon završetka provedbe programa.

Rezultati ove evaluacije su potvrdili ishode prethodne, zaključujući kako je sudjelovanje u programu povezano sa smanjenjem broja i težine kriminalnog relapsa (Schutt i sur., 2013).

Također, dokazani je utjecaj ovog programa na poboljšanje kognitivnih, kao i socijalnih dimenzija života probanata koji su sudjelovali u programu (Cullen i Gendreau, 1992, Lipsey i Cullen, 2007; prema Schutt i sur., 2013).

Nadalje, evaluacija je ukazala da je program učinkovit u svim područjima sudske nadležnosti u kojima je proveden stoga autori evaluacije zaključuju kako je moguća njegova replikacija na razna okruženja (Schutt i sur., 2013).

S druge strane, evaluacija je ukazala na neke nedostatke programa poput selekcije koja iz programa isključuje počinitelje seksualnih delikata i ubojstava. Zatim, ne postoje definirani instrumenti za mjerenje intrinzične motivacije, kao ni status mentalnog zdravlja probanata koji se uključuju u program (Schutt i sur., 2013).

Također, ovoj evaluaciji nedostaje procesna evaluacija koja se odnosi na analizu tijeka i kvalitete provedbe programa.

6.2. Velika Britanija

Prema Bagarić (2014) ključnu ulogu u radu zatvorskih knjižnica Engleske, Walesa i Škotske ima *Prison Library Group* – organizacija koja ističe zatvorske knjižnice kao najvažnije sredstvo očuvanja mentalnog zdravlja zatvorenika. Naime, nije nepoznato kako upravo britanski zatvorski sustavi naglašavaju važnost mentalnog zdravlja zatvorenika vodeći se idejom da zatvorenici zaslužuju iste usluge skrbi koje su dostupne u zajednici.

Sukladno tome, Maunder i suradnici (2009) proveli su pilot projekt čiji je cilj bio istražiti učinak knjiga samopomoći na tretman anksioznosti i depresije na populaciji muških zatvorenika. Rezultati projekta ukazali su da je dominantni simptom kod većine zatvorenika bila anksioznost te da primjena knjiga samopomoći može reducirati njene simptome. Naime, knjige samopomoći u ovom istraživanju istaknule su se kao ekonomična intervencija koja nije medicinska, a

pomaže u redukciji problema mentalnog zdravlja u institucijskom okruženju (Maunder i sur., 2009).

Dostupni programi biblioterapije i čitanja u britanskom zatvorskom sustavu su sljedeći:

6.2.1. Storybook Dads i The Big Book Share

Tip programa u koji se ubrajaju programi *Storybook Dads* i *The Big Book Share* namijenjeni su jačanju obiteljskih veza, kao i poboljšanju čitalačkih vještina očeva zatvorenika (Bagarić, 2014).

Storybook Dads je program čija je svrha pomoći roditeljima koji izvršavaju kaznu zatvora u očuvanju obiteljskih veza s vlastitom djecom, istovremeno poboljšavajući vještine čitanja djece, kao i roditelja. Ono što izdvaja ovaj program u mnoštvu drugih, jest nastojanje da roditelje – zatvorenike poduči nekim novim vještinama, poput informacijskih vještina koje vježbaju snimajući audio i video materijale za djecu, a ujedno stječu radne navike te vještine koje im mogu pomoći tijekom budućeg zapošljavanja (www.storybookdads.org.uk⁵).

6.2.2. Premiere League Reading Stars

Premiere League Reading Stars je projekt čiji je cilj promocija čitanja, a koji sufinancira Engleska nogometna federacija. Princip rada osmišljen je na način da zatvorenici mogu čitati knjige koje čita i njihov omiljeni nogometni idol (Bagarić, 2014).

⁵ Preuzeto sa stranice http://www.storybookdads.org.uk/annual_reviews.html dana 15.06.2017. godine

6.3. Ostali europski programi biblioterapije i vođenog čitanja:

Od ostalih programa koji se provode u zatvorskim sustavima, a čije evaluacije također pokazuju veliki učinak, redukciju recidivizma ili pak povećanje stupnja pismenosti, navedeni su sljedeći:

6.3.1. Projekt Bogstart

Projekt koji se 2010. godine počeo primjenjivati u Norveškoj i inačica je mnogih svjetskih programa u kojima roditelji – zatvorenici čitaju djeci iz poklonjenih dječjih knjiga. Kako navodi Bagarić (2014) projekt je bio izuzetno uspješan i namijenjen stanovnicima zabačenih područja kojima je pristup javnim knjižnicama otežan.

6.3.2. *The Prison Library – A Source for Greater Quality of Life*

Multidisciplinarni projekt koji se također provodi u Norveškoj, a ciljeve poticanja čitanja među zatvoreničkom populacijom postiže kroz set raznovrsnih aktivnosti – posjete pisaca, organiziranja raznih predavanja, čitanja poezije, filozofskog кафеа, literarnih kvizova i mnogih drugih (Bagarić, 2014).

6.3.3. Eleutheria

Biblioterapijski program poljskog zatvorskog sustava, u sklopu kojeg zatvorenici čitaju priče čije se snimke kasnije puštaju obiteljima, što je već prije prikazano nekoliko puta u različitim zatvorskim sustavima (Bagarić, 2014).

S druge strane, poljski zatvorski sustav podupire projekte promocije čitanja u sklopu kojih se potiče zatvorenike na čitanje literature koja se bavi raznom tematikom – usamljenošću, bolestima, smrću, homoseksualizmom ili alkoholizmom, kao i važnošću prijateljstva i ljubavi u procesu prevladavanja tih problema (Bagarić, 2014). Iako Poljska slijedi primjer suvremenih programa biblioterapije i čitanja, iz prethodno navedenog primjera, možemo konstatirati kako postoji terapijski učinak na kogniciju i ponašanje već kroz samo čitanje takvih tekstova.

7. Posebni rehabilitacijski program vođenog čitanja sa zatvorenicima u Republici Hrvatskoj

U odnosu na širok spektar posebnih programa tretmana koji se provode u kaznionicama i zatvorima diljem Republike Hrvatske, program vođenog čitanja sa zatvorenicima bio je prvi takve vrste. Uzimajući u obzir sve poteškoće vezane uz terminološke odrednice pojma biblioterapije koje su navedene ranije u radu, autorica ovog programa odlučila je koristiti pojam vođenog čitanja. Obzirom na to, valja spomenuti kako se temeljno ipak vodila definicijom skupine autora koji biblioterapiju opisuju kao „*proces vođenog čitanja koji čitaču pomaže u suočavanju s vlastitim emocionalnim problemima ili u osnaženju njegove osobnosti te stvaralačkih sposobnosti*“ (Adams, 2000, Pardeck i Pardeck, 1989, Cronje, 1993; prema Bagarić, 2014). U skladu s time, možemo konstatirati kako je ovaj program bio prvi pokušaj uvođenja biblioterapije kao oblika tretmana u zatvorski sustav Republike Hrvatske.

Prije predstavljanja samog programa, važno je spomenuti suradnju s Gradskom knjižnicom Velike Gorice koja je prepoznala važnost i potencijal ovog programa. Koncept surađivanja kasnije je trebao poslužiti kao predložak uspostavljanju modela suradnje narodnih knjižnica i zatvorskog sustava (Bagarić, 2014).

Tvorac *Posebnog rehabilitacijskog programa vođenog čitanja sa zatvorenicima* je mr.sc. Željka Bagarić, profesorica komparativne književnosti i filozofije te diplomirana knjižničarka s višegodišnjim iskustvom u osnivanju i aktiviranju specijalnih knjižnica. Prethodno navedene kompetencije čine ju adekvatnom za izvođenje samog programa, u čijoj su provedbi sudjelovali jedna djelatnica tretmanske službe Kaznionice u Turopolju te knjižničar iz Gradske knjižnice Velika Gorica.

Kratkoročni ciljevi programa bili su sljedeći: uvođenje zatvorenika u nova intelektualna i estetička iskustva koja im mogu popuniti slobodno vrijeme prilikom izdržavanja zatvorske kazne, povećanje razumijevanja i vrednovanja tuđih mišljenja, razvijanje čitalačkih navika, povećanje vokabulara, poboljšanje sposobnosti izražavanja mišljenja i stavova, razvijanje vještina izražavanja u pozitivnom smislu te razvijanje empatije i senzibiliteta. Dugoročno očekivani rezultati navedeni su u kreiranju i evaluiranju programa vođenog čitanja kao posebnog rehabilitacijskog programa za odrasle zatvorenike u hrvatskom zatvorskom sustavu, kreiranje smjernica za suradnju lokalnih knjižnica i zatvora/kaznionica, produbljivanje intelektualnih i estetičkih iskustava zatvorenika koja im mogu popuniti slobodno vrijeme nakon izlaska iz zatvora, daljnje razvijanje čitalačkih navika, afirmiranje sustava vrijednosti koji

etablira važnost funkcije zatvorskih knjižnica i osvješćivanje važnosti uloge čitanja u kontekstu zatvorskih knjižnica (Bagarić, 2014).

Ciljana skupina bila je skupina odraslih muških zatvorenika Kaznionice u Turopolju, temeljena principom dobrovoljnosti. Minimalni uvjeti bili su srednjoškolski stupanj obrazovanja, određena razina kognitivnih funkcija te postojanje intrinzične motivacije za sudjelovanjem.

Program je obuhvaćao rad s eksperimentalnom skupinom zatvorenika (8 zatvorenika) u razdoblju od 1. lipnja 2012. do 1. rujna 2012. godine (3 mjeseca) te bio realiziran kroz 12 tjednih sastanaka u trajanju od oko 2 sata. Kontrolna skupina bila je ispitana na početku i na kraju provođenja programa. Također, valja napomenuti kako su postajala zabranjena ponašanja koja su povlačila sa sobom trenutni prestanak sudjelovanja u Programu vođenog čitanja – izostanak s tjednog sastanka, neizvršavanje zadaća ili pojava bilo kojeg oblika neprimjerene komunikacije.

Tjedni sastanci bili su koncipirani na način da su za svako pojedino književno djelo bila predviđena dva tjedna sastanka. U okviru prvog sastanka vođena je diskusija o tematskom i problemskom okviru književnog djela, dok je u sklopu drugog tjednog sastanka održana radionica. Važno je istaknuti kako se ta strategija mijenjala promjenom motivacije sudionika, pa je tako na nekim tjednim sastancima uspješno odrađena i diskusija i radionica, što je rezultiralo time da je s predviđenih šest književnih djela popis bio proširen na završnih dvanaest.

Književna djela koja su se obrađivala u ovom programu jesu:

1. Franz Kafka, Preobrazba
2. Albert Camus, Stranac
3. Ernest Hemingway, Starac i more
4. Jasmin Imamović, Molim te, zapiši
5. Juan Arias: Paulo Coelho, Ispovijest hodočasnika
6. Mark Nepo, Knjiga buđenja: Inspiracije i meditacije za svaki dan u godini
7. Herman Hesse, Siddhartha
8. Mihail Bulgakov, Majstor i Margarita
9. Sven Hassel, Monte Cassino
10. Sven Hassel, Vidio sam kako umiru
11. Sven Hassel, Ratni drugovi
12. Sven Hassel, Komesar

Sudionici programa pozitivno su evaluirali Program vođenog čitanja, izrazili veliko zadovoljstvo te ga smatraju korisnim i profitabilnim (Bagarić i suradnici, 2014; prema Bagarić, 2014). U skladu s time, potvrđuju se dobro odabrani kriteriji za uključivanje u Program koji imaju potencijalnu značajnu ulogu u kreiranju drugih programa temeljenih na biblioterapiji. Međutim, uniformnost u kriterijima nije recipročna uniformnosti u popisu literature. Štoviše, preporuka je autorice da se literatura određuje prema afinitetima korisnika (Bagarić, 2014). Tako se u sklopu diskusije o Hemingway-u grupa dotakla pitanja suicida te se spontano dogodilo emocionalno otvaranje članova grupe gdje je svatko podijelio svoja vlastita, do tada nepoznata iskustva povezana sa suicidom. Iz potrebe dijeljenja intimnih emocija i iskustava s drugim članovima grupe, pa makar i u uvjetima penalne ustanove, proizlazi taj stalno prisutni rehabilitacijski karakter grupnog rada u biblioterapiji.

Nadalje, ukoliko odvojimo međuinstitucionalni model suradnje od samog Programa vođenog čitanja koji je bio proveden, možemo konstatirati kako je biblioterapija kroz svoj rehabilitacijski koncept, diskusije i radionice, postigla svoj cilj.

S druge strane, međuinstitucionalna suradnja, koja je bila krovni cilj ovog pilot projekta, veći bi naglasak stavila na aktivno sudjelovanje zatvorenika u Programu, redovitost grupnog rada, povećanje čitalačkih navika, vokabulara, pozitivne izražajnosti i međusobne interakcije.

Analizom potencijalnih područja za razvoj međuinstitucionalne suradnje svih sudionika koji se bave ljudskim pravima, autorica zaključuje kako snage na koje se ta suradnja treba osloniti već postoje, stoga je potrebno samo više fokusiranosti i stvarne volje sudionika (Bagarić, 2014).

8. Čitalački program za roditelje i djecu u kaznionicama

Na internetskoj stranici RODA – Roditelji u akciji⁶ stoji kako se *Čitalački program za roditelje i djecu u kaznionicama* provodi od 2015. godine u Kaznionicama u Požegi, Glini i Lepoglavi, s ciljem očuvanja povezanosti roditelja koji se nalaze u kaznionici i njihove djece. 2014. godine proveden je pilot projekt u kaznionici i zatvoru u Požegi pod imenom *Oснаživanje zatvorenica za roditeljsku ulogu i uključivanje na tržište rada* čija je evaluacija pokazala kako postoji veliki učinak na očuvanje obitelji. Projekt provode Roditelji u akciji – Roda i Hrvatsko čitateljsko društvo, uz podršku Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa i Pravobraniteljice za društvo.

Dulja odvojenost djeteta od roditelja teško je nadomjestiva stoga je ovaj čitalački program doprinos održavanju njihovog odnosa. Položaj i emocije djece čiji su roditelji u zatvoru najbolje opisuju dva citata iz rada *Djeca u sjeni: od marginalizacije do aktualizacije – Društveni i pravni položaj djece čiji su roditelji na izdržavanju kazne zatvora* iz 2015. godine:

„U zatvor idu ljudi kad prekrše zakon. Tamo su dok ne odrade zadanu kaznu. Žive u malim sobicama, možda i iza rešetaka, nemaju ni WC. Ne znam što rade po čitave dane. Čini mi se kao da leže, dosađuju se i možda razgovaraju. Na ulazu čovjek kontrolira tko ulazi, njemu se može postaviti pitanje o zatvorenicima. Policajci prolaze ispred ćelija. Najgore je djeci koja se osjećaju usamljeno. Razočarali su se u svojim roditeljima, kako ne bi bili tužni. Prijatelji ih možda izbjegavaju. Tužno je to.“ (10 godina)

„Zatvor je za zločeste i one koji krađu. Tamo razmišljaju i kad izađu znaju da ak ne žele natrag moraju reći „Oprosti“ i prestati se tako ponašati. Ak su roditelji u zatvoru, dok sve ne shvate djeca su kod bake i dede ili nekog i čekaju roditelje da se vrate. A ako je mama u zatvoru to je tužno jer dijete voli mamu (plač).“ (5 godina)

Ciljevi, navedeni na internetskoj stranici roda.hr koji se žele postići provedbom ovog programa su sljedeći:

⁶ Preuzeto sa stranice <https://pravosudje.gov.hr/vijesti/program-za-zatvorenike-roditelje-u-zatvoru-u-zagrebu/12910> dana 12.06.2017. godine

1. Povećanje bliskosti i povezivanje roditelja – zatvorenika s njihovom djecom, tijekom izvršenja kazne zatvora
2. Jačanje roditeljskih kompetencija roditelja – zatvorenika
3. Osnaživanje djece čiji su roditelji u zatvorima kroz razvoj čitalačkih vještina
4. Osvještavanje zaposlenika zatvorskog sustava i šire javnosti o potrebama i pravima djece čiji su roditelji u zatvorima

Sukladno postavljenim ciljevima, *Čitalački program za roditelje i djecu u kaznionicama* je koncipiran sa svrhom povezivanja zatvorenika s djecom, na način da svi zatvorenici koji su roditelji imaju priliku sudjelovanja pri čemu svatko dobiva slikovnice i knjige između kojih odabire priču za svoje dijete. Zatim, priču čitaju obraćajući se svome djetetu, a snimka na CD-u i slikovnica ili knjiga se uz podršku tretmanskog osoblja, šalje djetetu na poklon.

U uputama koje zatvorenici – roditelji dobivaju nalazi se popis knjiga po uzrastima.

Pa tako za djecu od navršene prve godine života, biraju između sljedećih naslova: Miffi mala vila, Miffi u gostima, Brojalica – kad si sretan, Zašto djeca vole zeca, Kakve su mačkice.

Za djecu od navršene treće godine preporučuju se: Zeko Vjeko odlazi sam na spavanje, Kako živi Antuntun, Što sve Ana zna o sportu, Što sve Ana zna o prometu, Što sve Ana zna o prijateljstvu, Što sve Ana zna o lijepom ponašanju, Što sve Ana zna o zdravom životu, Što sve Ana zna o zdravoj hrani, Ana i Filip istražuju u šumi, Ana i susjedi, Plašljivi lavić, Kod bake.

Za djecu od navršenih pet godina života ponuđeni su sljedeći naslovi: Petra želi psa, Petra hoće napraviti sve sama, Knjige drage kuhar Drage, Dućan kod svrake, Maca Papučarica, Marino, Mica poštarica.

Za djecu od navršenih sedam godina života prikladni su sljedeći naslovi: Maša i putovanje, Hrkalo, Findus na kampiranju, Kad je Findus bio mali izgubio se, Martin i čarobna zebra, Martin i mrkvica Gundalica, Željko i tri rode, Janko i stroj za vrijeme, Priča o Vilmi Špigl, Oči koje svijetle u mraku.

Za djecu od navršenih deset godina života, roditelji – zatvorenici biraju između sljedećih naslova: Brbljava Iva, Derbi, Povratak u ulicu Zagonetki, Mrguda, Zemlja je okrugla.

Za djecu od navršenih dvanaest godina života, bira se između sljedećih naslova: Tko je ubio pašeticu, Trnoružica, Danoćev savršeni svijet, Moja slavna prijateljica, dok su za djecu od navršenih četrnaest godina života ponuđeni sljedeći naslovi: Godina bez zeca, Cura na netu,

Ovaj put je kriv tata, Debela, Vanda, Vodič kroz galaksiju za autostopere te Bilješke jedne gimnazijalke.

Generalno gledajući na prethodno navedeni popis knjiga, možemo konstatirati kako je on razvojno i dobno prilagođen te da je svako djelo pomno odabrano obzirom na uzrast kojem je namijenjeno. Tako je trogodišnjacima ponuđeno mnogo sadržaja kojima mogu jačati svoju finu motoriku, ali i vokabular, dok petogodišnjaci kroz književna djela s fantastičnim obilježjima treniraju apstraktno mišljenje. Također, za adolescente su odabrana djela koja već pomalo istražuju emocije i stavove prema roditelju koji izvršava kaznu zatvora.

Osim aktivnosti samog programa, cijeli projekt je osmišljen na način da se odvija paralelno na nekoliko razina.

Prvo, organiziranje predavanja zatvorenicima – roditeljima kojima će ih se upoznati s važnošću čitanja naglas radi ostvarivanja bliskog odnosa s djecom, razumijevanja povezanosti između razvoja čitalačkih vještina i boljeg školskog uspjeha njihove djece te upoznati s metodologijom programa.

Drugo, edukacija i priprema tretmanskog osoblja za provođenje programskih aktivnosti.

Treće, održavanje ciklusa radionica za jačanje roditeljskih vještina.

I posljednje, senzibilizacija osoblja u kaznionici, kao i senzibiliziranje javnosti o problemima i potrebama djece čiji su roditelji u zatvorima.

Evaluacija programa koja je provedena za razdoblje od travnja do studenog 2016. godine, putem povratnih informacija roditelja zatvorenika, osoblja u kaznionicama i zatvorima te obitelji zatvorenika, pokazala je zavidne rezultate. Tako roditelji – zatvorenici navode pozitivne emocionalne promjene, poboljšanje komunikacije između njih i djeteta te obostrano zadovoljstvo. Štoviše, 90,6% njih ističe kako bi sudjelovali u ovom programu čak i kada bi kupovali knjige o vlastitom trošku iz kaznioničke kantine (kada bi ta mogućnost u kantinama postojala). Evaluacija osoblja kaznionica i zatvora svodi se na isticanje izazova s kojima su se tijekom provođenja programa susreli, a gotovo u svim slučajevima bili su tehničke prirode. Evaluacija od strane obitelji pokazala je kako program jača povezanost s roditeljem, odnosno kako jednostavan poklon od roditelja pridonosi očuvanju bliskosti odnosa.

Ovako postavljeni rezultati evaluacije objašnjavaju i opravdavaju činjenicu da je *Čitateljski program za roditelje i djecu u kaznionicama* dobio Nagradu za inovativnu promociju čitanja u

Europi za 2017. godinu koju dodjeljuje ILA – International Literacy Association (najveća svjetska organizacija za promicanje pismenosti).

Saznanja o prethodno prikazanim programima i projektima biblioterapije i čitanja u penalnim ustanovama diljem svijeta, kao i o dvama programima te tematike od kojih je jedan proveden, a drugi se još uvijek provodi u Republici Hrvatskoj, govore mnogo o potencijalu primjene biblioterapije u zatvorskim sustavima.

Američki zatvorski sustav tako obiluje programima i projektima biblioterapije i čitanja što ne čudi, obzirom da je tamo kolijevka zatvorskih knjižnica. Ključni aspekti tog zatvorskog sustava su, s jedne strane razvijeni kvalitetni knjižničarski programi za zatvorenike te s druge strane, programi biblioterapije čije područje djelovanja je više usmjereno na probacijski, nego zatvorski sustav.

Skandinavski pak zatvorski sustav karakterizira snažna međuinstitucionalna suradnja zatvorskih i javnih narodnih knjižnica te jasno definirani izvor financiranja zatvorskih knjižnica, dok istovremeno Slovenija bilježi tek pokušaje provedbe programa vođenog čitanja.

U tom pogledu, u Republici Hrvatskoj je proveden pilot Program vođenog čitanja sa zatvorenicima, a ujedno se provodi Čitalački program za roditelje i djecu u kaznionicama. U ovako postavljenom prikazu biblioterapije u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske, ne može, a da se ne postavi pitanje razloga iz kojih jedan provedeni i evaluirani *Program vođenog čitanja sa zatvorenicima* nije pronašao mjesto u programu tretmana, dok *Čitalački program za roditelje i djecu u kaznionicama* istovremeno sakuplja nagrade za inovativnost.

Radi li se o tome da se u prvom programu cilja na povećanje kvalitete života jedne osobe, dok drugi program obuhvaća cijelu obitelj. Ili je razlog u načinu ostvarenja programa pri čemu *Čitalački program za roditelje i djecu u kaznionicama* predstavlja gotovo zasebno riješen i izveden program u smislu provođenja aktivnosti i osiguranja svih potrebnih tehničkih pomagala, dok *Program vođenog čitanja* donosi sa sobom potrebu međuinstitucionalne suradnje čiji je potencijal zamijenjen za problem.

Čini se kako je odgovor na to pitanje negdje između, iako se temelji samo na pretpostavkama.

Svejedno, svojevrsna protuteža svim mogućim razlozima postoji u činjenici da nas *Čitalački program za roditelje i djecu u kaznionicama* očito svrstava uz bok svjetskim zatvorskim sustavima u kojima se provode gotovo isti čitalački programi pod drugačijim imenom.

Upravo iz tog razloga, možda bi se trebala preispitati uloga licenciranih programa koji imaju određenu cijenu te rezultiraju kopiranjem originalnog programa u nacionalne inačice. Potrebno je modificirati taj proces kako bi ostvario svoju primarnu ulogu unaprjeđenja struke i pružanja pomoći korisnicima, te zamijenio kršenje etičkih kodeksa, ponovnim poštivanjem istog.

9. Zaključak

Definiranje pojma biblioterapije nužno je u procesu njene afirmacije u zatvorskom sustavu. Trenutna višeznačnost pojma i promjene koje se unutar tog pojma događaju pokazuju kako je biblioterapija postala privatizirana usluga. Stoga bi, prilikom izrade unificirane definicije, svakako trebalo obratiti pozornost na različite struke koje svrstavaju biblioterapiju pod svoju ingerenciju. Prvenstveno su to liječnici – psihoterapeuti, koji biblioterapiju smatraju psihoanalitički usmjerenom te s druge strane, knjižničari koji svoje znanje o sadržaju i učinku književne građe smatraju presudnim za proces biblioterapije i vođenog čitanja. U domeni navedenih struka, bilo je pokušaja kreiranja definicija, no inicijativa prihvatanja istih od strane stručne javnosti ubrzo je propala.

Uz definiciju, treba osigurati definiranje faza i vrsta biblioterapije. Time bi se omogućila multidisciplinarnost struka unutar biblioterapije te bi se ingerencija istih podijelila obzirom na vrstu i područje djelovanja. U skladu s time, obzirom na specifične populacije s kojima se bavi područje socijalne pedagogije, velika je mogućnost suradnje.

U smislu ostvarenja cilja ovog rada može se konstatirati kako je omogućio prikaz povijesti i razvoja biblioterapije te njene primjene u zatvorskim sustavima diljem svijeta.

U odnosu na prikaz programa, pokazalo se kako se isti programi čitanja koji se primarno tiču održavanja obiteljskih spona u situaciji u kojoj se jedan od ili oba roditelja nalaze na izvršavanju kazne zatvora te poticanju poboljšanja čitalačkih navika i vještina kod roditelja, kao i njihove djece, u različitim zatvorskim sustavima zovu različitim imenima. Iako je ideja licenciranih programa imala etiku u svojim temeljima, izgleda da je potaknula upravo suprotno djelovanje.

Isto tako, prikaz programa upućuje na postojanje raznovrsne ponude knjižničkih programa čitanja za zatvorenike, dok biblioterapija svoju svrhu češće pronalazi u probacijskom sustavu.

U Republici Hrvatskoj, prema dostupnoj literaturi, programi biblioterapije svode se na skromnu brojku dva.

Čitalački program za roditelje i djecu u kaznionicama, 2017. godine osvojio je nagradu za inovativnu promociju čitanja u Europi, iako se inačice istog programa provode već dulji niz godina na području europskih zemalja. Izgleda da primjena ove vrste programa potvrđuje činjenicu kako vanjski programi koji imaju vlastiti izvor financiranja, lakše pronalaze svoj put u penalni sustav.

Program vođenog čitanja sa zatvorenicima primjer je programa biblioterapije u pravom smislu koji se provodio tijekom tri mjeseca u Kaznionici u Turopolju te pokazao iznimne rezultate. Iako je bio centralni dio veće inicijative za uspostavom modela suradnje narodnih i zatvorskih knjižnica Republike Hrvatske, vođen primjerom uspješnog skandinavskog modela suradnje, nije naišao na podršku stručne ni opće javnosti. Sve to kao da upućuje na odsutnost svijesti o ovom problemu u našem penalnom sustavu, iako postoji potreba za korištenjem postojećih resursa, čiji se najveći potencijal nalazi upravo u zatvorskim knjižnicama.

Da bi se to ostvarilo, prvenstveno je potrebno osmisлити program temeljen na potrebama, mogućnostima i potencijalima našeg penalnog sustava, pritom vodeći računa o nedostatnoj pravnoj regulativi i broju educiranih stručnjaka.

Međutim, sve do trenutka kreiranja takvog programa, potrebno je prilagoditi se postojećim uvjetima te iskoristiti svaku mogućnost za kreativnost. Ukoliko to znači da program biblioterapije treba krenuti iz nevladinih organizacija, onda je to potrebno učiniti. Ukoliko znači da je potrebno započeti program s populacijom bližom javnosti te ga kasnije implementirati u penalni sustav, onda je to također, potrebno učiniti. Ukoliko znači da je njegova primjena najučinkovitija u probacijskom sustavu, onda je treba uklopiti u probacijski sustav.

Zaključno se može reći kako je biblioterapija u svom određenom obliku izborila svoje mjesto u kompleksnom penalnom sustavu. Isto tako, potrebno je naglasiti kako je u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske prethodno navedeni proces ustaljenja tek započeo pri čemu je potrebno uskladiti stavove i gledišta raznih struka. U skladu s time, kako navode Hudolin i Maljković (1985) razmatrajući unaprjeđenje rehabilitacije u psihijatriji čije temelje lako možemo preslikati na zatvorski sustav, između ostalog potrebna je edukacija i razmjena iskustava svih terapeuta za dobrobit bolesnog čovjeka i zajednice u koju se on vraća.

Na samom kraju ovog rada, valja podsjetiti na narodnu uzrečicu koja kaže:

„Čak i kad moramo ostati na mjestu na kojem jesmo, čitanje nam omogućava da odemo kud god poželimo.“

10. Popis literature:

1. Bagarić, Ž. (2014). Model suradnje narodnih knjižnica i zatvorskoga sustava u Republici Hrvatskoj. Zavod za informacijske studije, Zagreb.
2. Bašić, I. (2011). Biblioterapija i poetska terapija – priručnik za početnike. Balans centar. Zagreb.
3. Billington, J. (2011). "Reading for life": Prison Reading Group sin Practice and Theory. Critical Survey, 23 (3), 67-85.
4. Brewster, L. (2008). Medicine for the Soul: Bibliotherapy. Aplis, 21 (3), 115-119.
5. Brewster, L. (2008). The reading remedy: Bibliotherapy in practice. Aplis, 21 (4), 172-177.
6. Brewster, L. (2009). Books on Prescription: Bibliotherapy in the United Kingdom. Journal of Hospital Librarianship, 9, 399-407.
7. Čitateljski program za roditelje i djecu u kaznionicama. Preuzeto sa stranice <http://www.roda.hr/udruga/projekti/citalacki-program-za-roditelje-i-djecu-u-kaznionicama/> dana 12.06.2017. godine
8. Foucault, M. (1994). Nadzor i kazna: rađanje zatvora. Biblioteka politička misao, Zagreb.
9. Glavin, C.E.Y., Montgomery, P. (2017). Creative bibliotherapy for post-traumatic stress disorder (PTSD): a systematic review. Journal of poetry therapy, 30 (2), 95-107.
10. Goodreads.com. Preuzeto sa stranice <https://www.goodreads.com/quotes/1316929-great-books-help-you-understand-and-they-help-you-to> dana 02.09.2017. godine
11. Guha, M., Seale, L. (2015). „Reading maketh a full man“. Journal of Mental Health, 24 (5), 257-260.
12. Hudolin, V., Maljković, I. (1985). Rehabilitacija u psihijatriji i bolnica Ugljan. Stvarnost. Zagreb.
13. Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih domova za 2015. godinu. Preuzeto sa stranice <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2016/14%20sjednica%2014%20Vlade//14%20-%209.pdf> dana 12.06.2017. godine
14. Jačmenica Pušenjak, D. (2015). Djeca u sjeni: od marginalizacije do aktualizacije – Društveni i pravni položaj djece čiji su roditelji na izdržavanju kazne zatvora. Diplomski rad. Pravni fakultet.

15. Janavičienė, D. (2010). Bibliotherapy Process and Type Analysis: Review of Possibilities to use it in The Library. *Tiltai*, 53 (4), 119-132.
16. Jarjoura, G.R., Krumholtz, S.T. (1998). Combining Bibliotherapy and Positive Role Modeling as an Alternative to Incarceration. *Journal of Offender Rehabilitation*, 28 (1/2), 127-139.
17. Kazneni zakon (pročišćeni tekst). Preuzeto sa stranice <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon> dana 12.06.2017. godine
18. Kohutek, K.,J. (1983). Bibliotherapy within a correctional setting. *Journal of Clinical Psychology*, 39 (6), 920-924.
19. Lecher-Švarc, V., Radovančević, Lj. (2015). Psihodinamski aspekti biblioterapije i prevencija suicida. *Socijalna psihijatrija*, 43, 20-25.
20. Levin, L. (2013). Bibliotherapy: tracing the roots of a moral therapy movement in the United States from the early nineteenth century to the present. *Journal of the Medical Library Association*, 101 (2), 89-91.
21. Maloić, S., Jandrić, A. (2006). Zatvor kao izbor – paradoksalna istina. *Kriminologija i socijalna integracija*, 15 (2), 1-100.
22. Maunder, L., Cameron, L., Moss, M., Muir, D., Evans, N., Paxton, R., Jones, H. (2009). Effectiveness of self-help materials for anxiety adapted for use in prison – a pilot study. *Journal of Mental Health*, 18 (3), 262-271.
23. Mikšaj-Todorović, Lj., Buđanovac, A., Brgles, Ž. (1998). Rehabilitacijski programi u institucijama u Hrvatskoj penološkoj teoriji i praksi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34 (1), 83-92.
24. Puškarić, K. (2011). Strukturalna ograničenja zatvorskog sustava Republike Hrvatske. *Amalgam*, 5, 41-52.
25. Schreur, G. (2006). Using Bibliotherapy with Suspended Students. *Reclaiming Children and Youth*, 15 (2), 106-111.
26. Schutt, R.K., Deng, X., Stoeher, T. (2013). Using Bibliotherapy to Enhance Probation and Reduce Recidivism. *Journal of Offender Rehabilitation*, 52, 181-197.
27. Shem, M. (2016). Bibliotherapy as a Problem-Solving Skill of Counsellors and Teachers for Character and Skills Development in Ogun State, Nigeria. *Journal of Education and Practice*, 7 (20), 18-22.
28. Shereff, D., Palmer, R., Cannon, P. (2017). Every Reader Her Book: Creation of a Therapeutic Library at a Women's Residential Treatment Facility. *Journal of Hospital Librarianship*, 17 (1), 42-52.

29. Stearns, R.M. (2004). The Prison Library: An Issue for Corrections, or a Correct Solution for Its Issues?. Behavioral & Social Sciences Librarian, 23 (1), 49-80.
30. Storybookdada.org.uk Preuzeto sa stranice
http://www.storybookdads.org.uk/annual_reviews.html dana 15.06.2017 dana
15.06.2017 godine.
31. Sweeney, M. (2008). Reading and Reckoning in a Women's Prison. Texas Studies in Literature and Language, 50 (3), 304-328.
32. Zakon o izvršavanju kazne zatvora (pročišćeni tekst). Preuzeto sa stranice
<https://www.zakon.hr/z/179/Zakon-o-izvr%C5%A1avanju-kazne-zatvora> dana 12. 06.
2017. godine